

Anotace:

Tato studie je popisem „artistic reasearch“ přípravy umělecky tlumočené inscenace *Alenka v říši znaků* do českého znakového jazyka. Na přípravě i realizaci inscenace se podíleli velkou měrou i samotní neslyšící tlumočníci, což zajišťuje vyšší kvalitu a vyšší míru srozumitelnosti pro neslyšící diváky. Studie obsahuje rozbor jednotlivých obrazů s popisem jejich vytváření a postupu při překlada do českého znakového jazyka.

Klíčová slova:

umělecké tlumočení, český znakový jazyk, překlad, neslyšící tlumočník, inscenace srozumitelná pro neslyšící publikum

Abstract:

This paper reflects the artistic research in performing arts interpreting of the production named *Alice's Adventures in the Land of Signs* into Czech sign language. This production was made in cooperation with deaf interpreters to ensure higher quality and better understandability for deaf audience. This paper includes an analysis of all parts of the performance together with a description of its creation and the methodology of its translation into Czech sign language.

Key words:

Performing Arts Interpreting, Czech sign language, translation, deaf interpreter, production that deaf audience could understand

Studie je výstupem grantového projektu specifického vysokoškolského výzkumu Divadelní fakulty JAMU v roce 2017.

Radka Kulichová

Alenka – inscenace s využitím uměleckého tlumočení do českého znakového jazyka

1 Východiska k realizaci inscenace

„V této inscenaci však nejde jen o jakousi přidanou verzi „živých“ titulků umožňující sledování příběhu i neslyšícím divákům, nýbrž o zcela koherentní výrazový prostředek, který je základním stavebním materiálem celé inscenace i jejím vlastním tématem.“¹

Poslání inscenace „Být takový, jaký opravdu jsem.“ se prolíná celým příběhem. *Alenka* přichází do neznámého světa, kde je konfrontována otázkou Housenky „Kdo jsi?“, na stejnou otázku se jí ptá také Královna. Díky svému průvodci se *Alenka* zorientuje v podivném světě a uvědomí si, co je důležité. A především přijme samu sebe, v kontextu této inscenace znamená přijetí identity neslyšící osoby.

1.1 Motivace ke vzniku inscenace

Návštěva divadla patří k přirozené součásti našeho kulturního života. Neslyšící lidé bohužel takovou možnost nemají, protože pokud neslyší mluvený projev herce, nemají možnost užít si umělecký zážitek a mnohdy ani pochopit pointu příběhu. Pokud chtějí neslyšící diváci navštívit divadlo, musí si vybírat představení, která jsou vizuálně zpracovaná a srozumitelná. Z těchto důvodů přicházejí v úvahu pohybová představení – pantomimické, taneční inscenace. Dokonce jsem se setkala s neslyšícími, kteří navštěvují operu – neboť u zahraničních děl jsou české titulky.

Jinou možností je návštěva představení, která jsou přímo určena pro neslyšící diváky (například inscenace produkované studenty Ateliéru výchovné dramatiky Neslyšících (dále jen VDN) na Janáčkově akademii múzických umění v Brně) nebo představení umělecky tlumočených do znakového jazyka.

Naše skupina Hands Dance se snažila tuto situaci zlepšit a obohatit možnosti neslyšících diváků, například úspěšnou realizací tlumočené inscenace *Přelet nad kukaččím hnízdem* (v podání Divadla Jára Pokojského). Po této zkušenosti jsem chtěla vytvořit divadelní projekt, ve kterém by se s tlumočnický počítalo již od začátku přípravy inscenace. Mou snahou bylo propojit členy Hands Dance s profesionálními herci, režisérem a dalšími členy tvůrčího týmu a společně vytvořit zcela novou inscenaci.

Podařilo se vytvořit skvělý realizační tým, který uskutečnil můj sen o tlumočeném představení. Inscenace *Alenka v říši znaků* splnila a v některých směrech i předčila mé očekávání od zamýšleného projektu.

1.2 Spolupracující subjekty

Hands Dance

¹ Tisková zpráva k inscenaci.

Umělecká skupina Hands Dance vznikla v roce 2014, jejím cílem je nabídnout neslyšícím divákům více kulturních zážitků (divadelních i hudebních). Zpočátku se zaměřovala pouze na tlumočení písní do znakového jazyka s využitím vizuálních, tanečních a pohybově-pantomimických prvků.

Skupinu tvoří slyšící a neslyšící tlumočníci znakového jazyka. Tato spolupráce (slyšících a neslyšících) zajišťuje vyšší kvalitu vzniklých překladů (ať už se jedná o interpretaci textu písně do ZJ či překlad divadelního scénáře) oproti situaci, kdy by jednotlivé skupiny pracovaly odděleně (pouze neslyšící nebo pouze slyšící tlumočníci).

Členové skupiny Hands Dance jsou ve většině případů studenti či absolventi oboru VDN na DIFA JAMU, což zajišťuje jejich hereckou průpravu. V rámci studia získávají studenti tohoto oboru základní herecké dovednosti a zkušenosti s jevištním projevem znakového jazyka.

Buranteatr

Buranteatr je nezávislé brněnské divadlo, které je otevřené nejrozličnějším projektům, ať už se jedná o klasickou činohru, fyzické divadlo nebo netradiční projekty.

Právě tento přístup divadla zcela vyhovuje potřebám pro vznik neobvyklé inscenace, jakou je *Alenka v říši znaků*. Díky smyslu pro alternativnost, ochotě spolupracovat i na opravdu netradičních a nezvyklých projektech a smyslu pro risk mohla být inscenace zrealizována.

Divadlo nenabízí hercům angažmá v klasickém pojetí, herci a ostatní členové divadla pracují za spíše symbolický honorář.

2 Znakový jazyk a umělecké tlumočení

2.1 Znakový jazyk

Znakové jazyky, tedy i český znakový jazyk (dále jen ČZJ), je přirozený a plnohodnotný jazyk. ČZJ splňuje všechny atributy jazyka a má také atributy přirozeného jazyka.² Mezi tyto atributy mimo jiné patří dvojí členění (tj. možnost rozložit nejmenší jednotky znakového jazyka nesoucí význam na jednotky nižšího řádu – na fonémy a morfémy), systémovost (ČZJ má povahu systému) nebo znakovost, kdy jazyk je systém znaků (znak v širším slova smyslu). Dále sem řadíme produktivnost, tedy schopnost z omezeného souboru prostředků za pomoci omezeného počtu pravidel jejich kombinování vytvářet nekonečné množství spojení, svébytnost (ve sdělení lze vyjádřit minulost, budoucnost i podmínku) a historický rozměr, protože ČZJ se vyvíjí v čase.

ČZJ má tedy vlastní gramatiku, která nezávisí na mluveném (českém) jazyce.

Mluvené jazyky jsou audio-orální – jsou vnímány sluchem a realizovány mluvením (tedy tvořením hlásek). Znakové jazyky jsou vizuálně-motorické – jsou vnímány zrakem a realizovány pohybem, založeny na tvaru, pozici a pohybu rukou, mimice a postavením horní části těla.

V mluveném jazyce jsou jednotky řazeny lineárně (v čase za sebou), ČZJ se realizuje v trojrozměrném prostoru před tělem znakující osoby. V běžné promluvě je tento prostor vymezen shora temenem hlavy, zdola dolní částí trupu a ze stran upaženými lokty. V jevištním projevu ČZJ, a tedy i u uměleckého tlumočení, není toto vymezení striktně dodržováno a znakovací prostor je větší. Odvíjí se od potřeb a záměru uměleckého tlumočení. Díky produkci v trojrozměrném prostoru je možná simultánní produkce (informace se mohou „vrstvit“ – v jednom okamžiku je možno sdělit či vnímat více informací).³

V ČZJ není mimika součástí nonverbální komunikace, ale nese gramatický význam.

Při překladu z jednoho jazyka do druhého je důležité k ČZJ přistupovat jako k jakémukoliv cizímu jazyku a znát jeho specifika, postupovat jako u překladu z/do jakéhokoliv jiného cizího

jazyka. Musí se tedy přenést celý a komplexní význam sdělované informace se zachováním gramatických pravidel daného jazyka.

2.2 Umělecké tlumočení inscenace

Typy divadelního tlumočení a jejich charakteristika

Při tlumočení divadelních představení rozlišujeme tyto typy: statické, zónové, stínové a experimentální.⁴

Statické tlumočení je zajišťováno jedním nebo více tlumočníky, kteří jsou umístěni mimo nebo na okraji jeviště, tlumočníci nejsou součástí inscenace.

Při **zónovém tlumočení** jsou přítomni minimálně dva tlumočníci, kteří jsou umístěni na scéně většinou na vyvýšeném místě. Jeviště je rozděleno na pomyslné zóny, a každý tlumočník tlumočí herce, který se nachází v „jeho“ zóně. Postavení tlumočníků nemusí být stabilní, mohou své postavení v jednotlivých obrazech měnit.

U **stínového tlumočení** se tlumočníci stávají součástí divadelního představení. Každý herec má svého tlumočníka, který jej následuje v pohybu na jevišti, kopíruje jeho pohyby a charakter. „Tlumočník je alter ego postavy, kterou herec hraje. Cílem stínového tlumočení je, aby neslyšící divák získal dojem, že herec a tlumočník jsou jedna osoba.“⁵

Experimentální tlumočení je „nový typ divadelního tlumočení, kdy se tlumočník dostává velmi často do role interpreta. Počet tlumočníků může v některých případech převýšit počet herců. Tlumočníci jsou zde pevnou součástí představení, jsou v kostýmech. Představení, které je tlumočeno touto formou tlumočení, jako tlumočené vzniká, není možné tlumočníky do představení „implantovat“ později.“⁶

Při přípravě překladu Kováčová (2008)⁷ uvádí nutnou podmínku: dobrou znalost scénáře a hry samotné. Pro samotný proces překladu uvádí tyto fáze:

1. Výběr rolí – rozdělení rolí by mělo být jasné před započítáním práce na překladu.
2. Rozbor představení s ohledem na vizuální informace – tlumočník sleduje hru a zjišťuje, které pasáže jsou eventuálně srozumitelné pouze z vizuální stránky.
3. Parafrázování scénáře – napomůže k výbornému porozumění textu.
4. Podrobný rozbor scénáře – zpočátku doporučuje pracovat se scénářem jako s textem.
5. Hrubý překlad – vymezuje dva základní postupy – od začátku do konce a od nejobtížnějších partií k jednodušším.
6. Práce na předkladu na zkouškách s herci – během promluvy herců si mohou tlumočníci zkusit simultánně tlumočit, jako by tlumočili neslyšícímu klientovi, vše si zaznamenávají na videokameru, při tomto postupu mohou vzniknout zdařilé překlady nebo nám napomohou k vhodnému výběru znaku.
7. Zafixování finálního překladu – zkusit si odznakovat celou hru bez průběžné korekce chyb.

⁴ ČERVINKOVÁ HOUŠKOVÁ Kateřina – KOVÁČOVÁ Tamara – *Umělecké tlumočení do znakového jazyka*. Praha: ČKTZJ, 2008. s. 16 – 24.

⁵ ČERVINKOVÁ HOUŠKOVÁ Kateřina – KOVÁČOVÁ Tamara – *Umělecké tlumočení do znakového jazyka*. Praha: ČKTZJ, 2008. s. 23.

⁶ Průvodce základní tlumočnickou terminologií. *Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, z.s.* [online] [cit. 31. října 2017] Dostupné na internetu: <<http://www.cktjz.com/terminologie>>

⁷ ČERVINKOVÁ HOUŠKOVÁ Kateřina – KOVÁČOVÁ Tamara – *Umělecké tlumočení do znakového jazyka*. Praha: ČKTZJ, 2008. s. 16 – 24.

² BÍMOVÁ, Petra. Jazyk znakový – jazyk přirozený. ČDS 10, 2002, č. 2-3, s. 100.

³ MOTEJZLÍKOVÁ, Jitka. *Simultánnost v českém znakovém jazyce*. Praha: Univerzita Karlova, 2006.

V případě přípravy překladu inscenace *Alenka v říši znaků* byla podmínka znalosti scénáře a hry samotné dokonale splněna. Jednotlivé fáze se však v některých bodech liší, neboť styl naší práce a geneze vzniku inscenace byla odlišná.

3 Geneze vzniku inscenace

První osobou, která byla ochotna se zapojit do projektu *Alenka v říši znaků*, byl Lukáš Rieger, který projevil zájem o zkoumání možností využití znakového jazyka a možnosti jeho zpracování v rámci uceleného jevištního tvaru a stal se dramaturgem budoucí inscenace. Předal mi kontakt na režiséru Gabrielu Ženatou z Buranteatru.

Důležitou součástí přípravy inscenace byly schůzky, na kterých jsem seznamovala režiséru a dramaturga (a později také ostatní členy realizačního týmu) s komunikací v ČZJ a jeho specifiky a rozdílností od mluveného jazyka. Pro plynulejší a efektivnější spolupráci byla nutná tato základní orientace a znalost komunikace v ČZJ vzhledem k tomu, že s tímto jazykem v inscenaci pracovalo a také proto, že v týmu se počítalo s neslyšícími tlumočníky.

Toto seznamování s vizuomotorickým jazykem začalo s velkým předstihem před započítím zkoušení s herci i samotnou prací s textem. Pokračovalo souběžně až do premiéry a dá se říci, že k němu stále dochází před každou reprízou, i když již v daleko menší míře než na začátku.

Na společných schůzkách s režisérkou a dramaturgem jsme pak společně ohledávali možnosti znakového jazyka a vymýšlely principy zapojení znakového jazyka do inscenace tak, aby byl součástí celku, a ne pouze jako doplněk nutný pro porozumění neslyšících diváků. Během těchto schůzek se také stanovilo téma, které naše inovativní inscenace zpracuje. Byl vybrán příběh *Alenky* od Lewise Carrolla.

Jako nejvhodnější typ uměleckého tlumočení se jevil experimentální typ, jelikož nám dává prostor pro hraní si se znaky a možnostmi tohoto jazyka v propojení s divadelními prostředky. V této inscenaci je hlavním cílem porozumění a orientace v ději díla jak pro slyšící, tak pro neslyšící diváky. Na první pohled není zřejmé, kdo je herec, který promlouvá, a kdo je tlumočník, který danou promluvu tlumočí do druhého jazyka. Tyto role se vzájemně mísí. Herci v jednu chvíli mluví nahlas a v jiné chvíli znakují, tlumočníci znakují to, co říkají herci, a v některých chvílích nahlas vyslovují své repliky.

Pro ilustraci zde uvedu některé principy, které jsme si stanovili:

1. Znakový jazyk a jeho divadelní forma bude brán jako jeden z dominantních scénických prvků.
2. Celý text, všechny repliky budou vyjádřeny jak v mluveném, tak ve znakovém jazyce. (Tento princip byl později částečně porušen – viz scéna Králíkův soud, kde je část replik vyjadřována pouze v ČZJ).
3. Budeme prezentovat dva odlišné světy, potažmo dva rozdílné jazyky. Vtipy založené na mluveném slově v českém jazyce budou přeloženy do znakového jazyka volným překladem, založeným na stejném principu hry se znaky. Dojde k hledání takových „hříček se znaky“, aby odpovídaly slovním hříčkám Carrollových originálů.
4. Budeme klást důraz na vizuální složku inscenace, na pohybové a výrazové prostředky.
5. Návrh vytváření podoby postav v jednotlivých obrazech:
Housenka – Housenka se skládá z několika párů rukou, které budou znakovat současně, nebo postupně každý pár jinou informaci.
Kočka – postupné objevování se zajistí „složením“ postavy kočky z více herců, zvažován princip znakování dvou osob (dvě osoby stojí v zákrytu za sebou, přední osoba vyjadřuje mimiku v obličeji, znaky jsou realizovány druhou postavou).

Dvojčata – spojení herce a tlumočníka, každý bude používat jiný komunikační kód, občas bude docházet k omylům a sporům mezi dvojčaty. Dvojčata se drží kolem ramen, takže každý

pro znakování používá pouze jednu ruku. Pokud oba chtějí znakovat jednoruční znak a znakují jej současně, vznikne nový znak se zcela novým významem (SÁM → SOBEC).

3.1 Proces přípravy inscenace

Dramatizace se ujala Sabina Macháčová, která příběh zpracovala na základě inspirace texty Lewise Carrolla *Alenčina dobrodružství v říši divů a za zrcadlem*. Byl vybrán český překlad od Jaroslava Císaře a jedná se spíše o volnou inspiraci příběhem *Alenky*. Autorka dramatizace si vybrala překlad a ty slovní hříčky, které pro ni byly „nejalenkovstější“⁸. Některé pasáže autorsky vytvořila v Carrollově duchu (ctila jeho styl humoru a hru s jazykem). V předloze naší inscenace se vzájemně kombinují některé motivy, některé repliky jsou zachovány, říkají je však jiné postavy. V originálu je u soudu obviněn srdcový spodek na základě básničky, podle které ukradl vdolky. V našem podání je v roli obžalovaného Bílý Králík, který je v básni obviněn z krádeže koláčů.

Před první čtenou zkouškou proběhlo několik schůzek, kde se diskutovalo režijní řešení jednotlivých situací v kontextu s ČZJ. Rozvíjely se výše zmíněné principy zapojení ČZJ a role jednotlivých aktérů. Paralelně s těmito schůzkami režisérka řešila výtvarnou koncepci, hudební složku a jiné zamýšlené vizuální prvky.

V procesu zkoušení byl kladen důraz na hravost a humor a zkoumání divadelních možností znakového jazyka. Snažili jsme se vyhnout především mechanickému přetlumočení z jednoho jazyka do druhého. Autorka dramatizace, režisérka i dramaturg měli dokonalé povědomí o principech a stylu Lewise Carrolla, které se promítlo do našeho scénáře v českém jazyce, a za jejich pomoci jsme tyto principy práce s jazykem mohli promítnout i do překladu do ČZJ. Vždy jsme se je snažili pojmenovat a na základě toho vytvořit adekvátní princip v ČZJ. Myslím, že se nám alespoň částečně podařilo zachytit tajemnost a humor *Alenčina světa* a nevzdat se realizace jeho nejznámějších motivů, jako je například *Alenčino zvětšování a zmenšování*, mizení kočky nebo báseň *Žvahlav*.

Velkou výzvou bylo také vymyslet způsob využití mluvené češtiny a ČZJ v inscenaci tak, aby byla srozumitelná pro slyšící i neslyšící publikum a nebyla přitom narušena plynulost a tempo-rytmus celku. Jednotlivé postavy byly složeny z mluvících herců a znakových tlumočnicků (např. Housenka, Kočka, dvojčata) nebo postavy tvořily jakési „tlumočnické dvojice“⁹ (Král a Královna, *Alenka* a Králík). Pro celou inscenaci je zásadní vztah *Alenky* a Králíka. Na přípravných schůzkách se řešilo ztvárnění těchto dvou postav. Zvažovalo se dokonce, že Králík bude pouze znakovat a jeho repliky v češtině budou pouštěny z reproduktoru – jako vnitřní hlas *Alenky*, která bude odhadovat, co Králík říká. Nakonec se tato varianta upravila do podoby již zmíněné „tlumočnické dvojice“.

Vztah *Alenky* a Králíka se postupně rozvíjí, což je patrné i na stylu znakování. V prvním obraze se *Alenka* a Králík seznamují, nedůvěřují si. V tomto obraze zatím nedochází k přímé komunikaci. Ve druhém obraze už Králík cítí jistou odpovědnost za *Alenku*, kterou přivedl do svého světa. Pokud není přímo nucen *Alenkou* tlumočit, říká *Alenčiny* repliky ve třetí osobě – tzn. s odstupem („Ona si myslí, že...“). V další scéně se již vztah nepatrně proměňuje a Králík znakuje *Alenčiny* repliky ve druhé osobě, jako by mluvil přímo na ní, a v další scéně (scéna Čajová společnost) již Králík představuje jakési alter ego *Alenky* a říká v první osobě i její repliky.

V průběhu celé inscenace dochází k tomu, že některá slova nejsou přeložena do ČZJ a naopak některé znaky nejsou přeloženy do českého jazyka. Jedná se však o nepodstatná sděle-

⁸ Autorem termínu je Lukáš Rieger, viz podklady pro rozhovor pro reportáž o inscenaci v rámci pořadu Televizní klub neslyšících

⁹ Dvojice mezi sebou může vést dialog, ale jedna osoba veškeré sdělení produkuje v ČZJ, druhá postava celý rozhovor produkuje v mluvené češtině.

ní, kterými si herci dokreslují danou situaci, většinou se jedná o spontánní reakce. Pouze ve dvou obrazech jde o záměr, kdy komunikace v ČZJ není tlumočena žádným způsobem do českého jazyka. První příklad najdeme v obraze u Housenky: Alenka vybíhá dopředu, Králík a Housenka se o ní baví, následně Housenka posílá Králíka za Alenkou, aby ji zkontroloval.

V daleko větší míře si slyšící divák zakusí pocit komunikační bariéry v posledním obraze – Králíkův soud, kdy se ke konci pouze znakuje. Informace, které slyšícímu divákovi uniknou, však nejsou tak zásadní, aby došlo k neporozumění.

3.2 Etapy překladu

Jednotlivé fáze přípravy překladu se lišily od postupu popsaném v dostupné literatuře¹⁰, protože naše inscenace byla již od počátku režijně řešena s vědomím, že bude využíván znakový jazyk a že bude zohledňovat potřeby neslyšících diváků a specifika znakového.

Proto se také i scénář a repliky herců přizpůsobovaly našemu záměru vytvořit inscenaci maximálně srozumitelnou pro slyšící i neslyšící publikum se zachováním principů hry s jazykem v obou prezentovaných jazycích.

V následujícím popisu chybí rozbor představení, jelikož celé představení se teprve stavělo a důraz na vizuální stránku a srozumitelnost pro neslyšící diváky byl kladen již od začátku. Parafrazování scénáře probíhalo nepřetržitě jak u rozboru scénáře, tak během přípravy pracovního překladu. Náš scénář se měnil podle potřeb využití ČZJ v inscenaci.

Fáze realizace projektu z pohledu přípravy překladu, fáze tzv. artistic research:

1. **Myšlenka na realizaci projektu** – na základě předchozí zkušenosti se zrodila myšlenka uskutečnit zcela nové umělecky tlumočené představení.
2. **Stanovení základního tvůrčího týmu a tématu inscenace** – celý projekt začal přípravými schůzkami, na kterém byl domluven základní tvůrčí tým: dramaturg, režisérka, autorka dramaturgie. Bylo vybráno literární dílo, které bude zpracováno. Byla stanovena hlavní role tlumočnicka pro roli Bílého Králíka (neslyšící tlumočnice Veronika Slámová (Mikulová)).
3. **Podrobný rozbor scénáře a začátek práce na pracovním překladu**
4. **První čtená zkouška** – dochází k rozdělení rolí.
5. **Práce na pracovním překladu a překlad speciálních částí scénáře**
6. **Nácvik charakteru jednotlivých postav a principů využití ČZJ** – podrobnější analýza viz kapitola 4.2. Rozbor jednotlivých scén.
7. **Vytváření mizanscény** – spolupráce herců a tlumočnicků za současného dotváření a ujasňování si replik v ČZJ a korekcí chyb, podrobnější analýza viz kapitola 4.2. Rozbor jednotlivých scén.
8. **Finalizace divadelního celku** – zafixování překladu včetně herecké práce – průběžná korekce chyb, podrobnější analýza viz kapitola 4.2. Rozbor jednotlivých scén.

Fáze 3, 4 a 5 probíhaly paralelně, výsledky jedné fáze se využívaly v druhé. Nepostupovalo se postupně od prvního obrazu k poslednímu, situace byly řešeny v návaznosti na přítomnost herců a tlumočnicků na zkoušce. V určitý čas byl některý obraz ve fázi nácviku charakteru postavy, u jiného obrazu se teprve řešil pracovní překlad a jiný obraz měl již vytvořenou mizanscenu.

Podrobný rozbor scénáře, vytvoření pracovního překladu

Tým složený z režisérky, dramaturga, tlumočnicků a herců (ostatní tlumočníci a herci se těchto zkoušek zúčastňovali nepravidelně, podle jejich časových možností) se zabýval podrobným roz-

borem scénáře, jehož cílem bylo osvětlit si význam jednotlivých replik a připravit je k pracovnímu překladu do českého znakového jazyka. Po ujasnění významů byl vytvořen **primární pracovní překlad do ČZJ**, který byl předložen neslyšícím tlumočnickům. Díky tomuto překladu neslyšící tlumočníci pochopili význam replik a na základě této znalosti mohli vytvořit **sekundární pracovní překlad do ČZJ**, který se později v rámci zkoušení a stavění mizanscén dotvářel do finální podoby překladu do ČZJ.

Carrollův humor a jazykové hříčky nemusí být zcela jasně a napoprvé pochopitelné ani pro běžné uživatele českého jazyka, proto bylo hledání vhodného a „Carrollovsky smysluplného“ překladu velice náročné.

„Carroll jako přední logik své doby využívá ve svých hříčkách abstraktních funkcí jazyka – a napíná jej v nich až do krajnosti hraničící mnohdy s absurditou. Znakový jazyk abstrahuje jiným způsobem než jazyk mluvený (v různých možnostech abstrakce si zde jsou mluvené jazyky – př. čeština a angličtina – mnohem bližší) a mnohé vazby, na které jsme v mluveném jazyce zvyklí, v něm ztrácejí smysl. Např. genitiv partitivní (oblíbená forma našeho překladatele Jaroslava Císaře).“¹¹

V této fázi jsme využívali i konzultací s dalšími neslyšícími tlumočnickými a rodilými mluvčími ČZJ. Konzultace se týkaly překladu nebo srozumitelnosti sdělení v tomto jazyce. Snažili jsme se o maximální možnou přesnost a srozumitelnost připravovaného textu v ČZJ.

Příprava překladu básní a důležitých pasáží

Vybrané části textu byly řešeny odděleně, protože bylo nutné se na překlad více zaměřit, na což nebyl prostor při běžných zkouškách s herci. S dramaturgem a režisérkou jsme si ujasnili cíl a význam básně. U některých básní byl použit volný překlad. Jiné části bylo nutné zcela přepracovat a využít stejně fungující princip v ČZJ.

Při hledání ekvivalentů Carrollových jazykových a logických hříček jsme objevovali možnosti ČZJ. Příkladem může být **říkanka Setkání s Králíkem**. Obsahem říkanky je příběh z prvního obrazu, který popisuje, jak se Alenka dostala do podivného světa a její trampoty se zmenšování a zvětšování. U této říkanky byl využit překlad z ČZJ do českého jazyka. Neslyšící tlumočnice Veronika Slámová (Mikulová) na základě znalosti děje prvního obrazu vymyslela říkanku v ČZJ, tuto říkanku jsem přeložila do českého jazyka a podle tohoto překladu si vytvořila představitelka Alenky pantomimické vystoupení. Překlad v českém jazyce byl zaznamenán a autorkou dramaturgie upraven do finální podoby říkanky, kterou pak Alenka přednese společně s produkcí ve znakové češtině.

Překlad **básně Žvahlav** probíhal specifickým postupem, kdy dramaturg vysvětlil pointu a možný obsah a význam básně. Toto vysvětlení bylo přetlumočeno neslyšícím tlumočnickům, kteří vymysleli báseň Žvahlav v ČZJ se stejnými či podobnými principy jakou využívá báseň v českém jazyce.

Práce na překladu při zkouškách

Během stavění mizanscén se vycházelo ze způsobu znakování konkrétních bytostí z říše divů. S ohledem na srozumitelnost ČZJ zůstávaly některé bytosti na místě (např. Housenka), a pohybové změny a akce realizovala Alenka a Králík.

Bylo třeba důkladně nazkoušet synchronizace mluveného textu a projevu ve znakovém jazyce zároveň s pohyby herců na scéně a hereckým výrazem. V některých scénách bylo potřeba se zaměřit na nácvik projevu v ČZJ slyšících herců, pro něž byl ČZJ cizím jazykem.

Zafixování překladu včetně herecké práce

¹¹ Lukáš Rieger, dramaturg, viz podklady pro rozhovor pro reportáž o inscenaci v rámci pořadu Televizní klub neslyšících.

¹⁰ ČERVINKOVÁ HOUŠKOVÁ Kateřina – KOVÁČOVÁ Tamara – *Umělecké tlumočení do znakového jazyka*. Praha: ČKTZJ, 2008.

Poslední etapou byla celková finalizace díla. Na generální zkoušku byly pozváni i další neslyšící konzultanti, aby zhodnotili srozumitelnost inscenace a zvoleného ČZJ jak z hlediska obsahového, tak vizuálního.

3.3 Komunikace v týmu, nároky na herce

Během procesu příprav i samotného zkoušení bylo nutné zajistit komunikaci mezi neslyšícími herci a slyšícími herci či ostatními členy týmu. Bohužel se nám nepodařilo zajistit dalšího profesionálního tlumočnicka na všechny zkoušky. Externí tlumočnick (ve smyslu tlumočnick, který v inscenaci nehraje) byl přítomen pouze na první čtené zkoušce, kde probíhalo seznamování a představování jednotlivých členů týmu a pak následovala první čtení scénáře.

Na dalších schůzkách a zkouškách fungovala jako prostředník komunikace jedna z tlumočnic, která v představení hraje. Díky skvělému týmu však fungovala i přirozená komunikace. Postupně si na sebe celý tým zvykl a ke konci zkoušení se byli všichni schopni domluvit bez pomoci tlumočnicka. Jak řekl dramaturg Lukáš Rieger: „*Pokud mohu mluvit za ostatní, tak si myslím, že hlavním kladem byl příjemný tvůrčí kolektiv, ve kterém jakékoliv hendikepy nestojí v cestě budování opravdových a upřímných vztahů. V pocitové rovině jsme si rozuměli i bez tlumočení.*“¹². Důležité informace nebo zpětná vazba od režisérky byly samozřejmě vždy tlumočnickem tlumočeny.

Pro režisérku, herce i tlumočnický se jednalo o nový způsob práce a propojení dvou zdánlivě odlišných světů. Pro herce byla zkušenost se ČZJ zcela nová a zároveň lákavá. Jeden z herců o této nové zkušenosti řekl: „*Připadal jsem si jak cizinec, který se najednou ocitl v úplně nezvyklém prostředí. Polehounku našlapuje, aby případně neřekl něco, co by mohlo vyznít a být vyloženo špatně.*“

Veronika Slámová (Mikulová) ocenila snahu slyšících herců: „*Můj obdiv patří slyšícím hercům, kteří se poměrně rychle zorientovali v komunikaci ve znakovém jazyce.*“

Herečka Alžběta Vaculčiaková si uvědomovala i různou funkci mimiky u hrajícího herce, kdy se snaží být tajemný a emoce ukrývat, a tlumočnicka používající ČZJ, využívající mimiky jako gramatického prostředku pro vyjádření informace. Herečka dokázala také rozpoznat rozdíl mezi slyšícím a neslyšícím tlumočnickem: „*Dalšou zaujímavou skúsenosťou pre mňa bolo pocítiť rozdiel medzi nepočujúcimi kolegami na scéne a počujúcimi kolegyňami, ktoré sú profesionálnymi tlmočnicami, a tak v predstavení znakovali. Nepočujúci kolegovia totiž hrali úplne prirodzene, vymýšľali slušné fóry, boli autentický vo svojom hereckom prejave takom, aký ho poznajú. Počujúce znakujuce kolegyne ale boli v situácii, kedy vlastne ,hrali v cudzom jazyku‘.*“

Na herce byly kladeny vysoké nároky, neboť se museli naučit některé repliky i ve znakovém jazyce a naučit se kombinovat mluvní projev s vybranými znaky. V některých případech se oba jazyky propojovaly. Vzhledem k odlišné gramatice ČZJ nelze říkat souvislý text a u toho znakovat (takový způsob komunikace je označován za znakovanou češtinu). Například při replice „*Jak se vám líbí Královna?*“ řekne herečka v češtině tuto větu, při slově královna doplní znak KRÁLOVNA a dále pokračuje ve znakovém jazyce: LÍBIT – JAK – doplněno mimikou vyjadřující otázkou v ČZJ.

Herci byli velice často omezováni ve svém pohybu a hereckém projevu. Kvůli zaměření pozornosti bylo důležité upřednostnit postavu, která v té chvíli znakuje a zajistit viditelnost a srozumitelnost projevu v ČZJ. Petr Németh o své zkušenosti se znakováním řekl: „*...myslel jsem si, že to bude v tomhle jednoduché. Ovšem uchopit gesto je jedna věc, správně jej udělat věc druhá. Stačí nepatrné nachýlení dlaně a gesto hned má jiný význam. (Kdo by to byl kdysi řekl v tom mávání rukou). V tomhle ohledu bych rád vyzdvihl skvělou práci Radky Kulichové, která přese všechny mé úskalí, pečlivě pilovala každé gesto, každý pohyb.*“

4 Inscenace *Alenka* v říši znaků

4.1 Základní informace o inscenaci

Dílo se skládá z 8 obrazů. Původní scénář vytvořený Sabinou Macháčovou jsme považovali za výchozí, během zkoušení se dále zpracovával a měnil podle potřeb ztvárnění inscenace pro neslyšící diváky. K těmto změnám docházelo vždy po dohodě tvůrčího týmu.

Děj se odehrává v Alenčině pokoji a ve světě za zrcadlem (i když se na scéně zrcadlo nevykazuje). Je to svět, ve kterém se používá znakový jazyk – svět Neslyšících – v blíže neurčeném čase.

Scéna je poměrně netypická. I přesto, že se v Buranteatru scéna jeviště přizpůsobuje potřebám inscenace a vizi tvůrců, myslím si, že tato scéna je velice nestandardní. Jedná se o schodovitě sestupný prostor s výšším jevištěm v pozadí, v prostoru jsou zavěšeny pruhy tylu, Alenčin pokoj a podivný svět od sebe odděluje tylová opona.

Scénu a **kostýmy** navrhla Anna Chrtková. Koncept scény byl poměrně jednoduchý, postupně se odhaloval široký prostor v analogii Alenčina postupného pronikání do zvláštního světa. Každý obraz měl svůj materiál: Kočka bílý tyl, Housenka krajkové polštářky, čajová společnost velké duchny. „*Objekty se objevují a zase mizí, celý svět je prchavý a tékající, nedotknutelný, jako sen. Scéna si žije svým vlastním životem. Krajkové projekce celou scénu dynamizují, dodávají jí časovost, umocňují nevyzpytatelnost prostoru.*“¹³

Ondrej Kalužák vytvořil **hudbu**, která je podmanivá, emocionální a dokresluje jednotlivé scény. Hudební motivy vznikaly na základě představy režisérky a především na základě pocitu a vnímání jednotlivých scén autorem hudby.

Projekce v podání Pavla Ježka dotvářejí podivný svět, navozují různé situace, např. existence tajemné zahrádky, efekt zvětšování a zmenšování dveří.

Pohybová spolupráce – inscenace klade velký důraz na vizuální i pohybovou složku, proto byl přizván externí odborník, aby pomohl pročistit pohybové a výrazové projevy herců a tlumočnicků.

Světla, za která zodpovídá Tomáš Tušer a Vojtěch Dvořák, byla koncipována tak, aby dotvářela atmosféru jednotlivých scén. Bylo nutné zajistit dostatečné osvětlení především znakových osob, a zároveň uchovat tajemnost některých situací, či ryze prakticky zajistit určitý efekt, např. neprozradit další osoby za tylem během scény, kdy Alenka mluví s kočkou.

Hrají a tlumočí: Alžběta Vaculčiaková, Veronika Mikulová (nyní Slámová) – alternace Barbora Dohnalová, Lucie Ingrová, Radka Kulichová, Daniela Tesaříková, Petr Németh, Marcel Křištofovič.

Premiéra se konala 8. března 2017 v divadle Buranteatr v Brně.

Podrobný popis děje:

Alenka je sama v pokoji a chce tančit na hudbu, posléze však zjistí, že špatně zapnula magnetofon a tancovala i přesto, že hudba nehrála. Cítí, že je něco v nepořádku. Najednou se za stěnou objeví Bílý Králík, který vejde i do jejího pokoje. Alenka s ním navazuje kontakt. Velký vír, který rozvlíní stěny jejího pokoje, přenesení Alenku do divné říše, ve kterém se používá jiný způsob komunikace. Alenka má jediný cíl – dostat se do krásné zahrádky. Postupně se setkává s různými bytostmi. Housenka zkoumá Alenčinu identitu a proběhne test Alenčiny paměti, na kterém je divákům názorně ukázán rozdíl mezi pantomimou, znakovanou češtinou a znakovým jazykem. Alenčiny průvodcem se stává Bílý Králík, se kterým společně potkají kočku, jež Králíka neustále provokuje a navštíví potrhlou čajovou společnost. V zahradě ožvívých květin se setká se závis-

¹² Ibid.

¹³ Anna Chrtková – reflexe inscenace napsaná pro potřeby tohoto specifického výzkumu

tivými květinami, poté narazí na zvláštní dvojčata Tidliti a Tydlidum, u kterých „skládá“ zkoušku z porozumění básně. Nakonec se ocitá v krásné zahrádce u královny, zjišťuje však, že Královna je nepříjemná a má zálibu v popravování. Společně hrají kriket. Později Alenka již nevydrží povýšené chování královny a napohlavkuje ji. Poslední scénou je soud, na kterém je Králík souzen za smyšlený prohřešek. Alenka Králíka obhájí před nesmyslnými důkazy. Nakonec se ztropí povyk a Alenka se vrací do svého pokoje. Přijímá svou identitu, je neslyšící.

Charakteristika postav¹⁴:

Alenka – jemná a citlivá, místy však zarputilá a umíněná dívka, která ještě neví, kým doopravdy je a snaží se to nalézt. Svět divů (znaků) ji ukáže řadu podivných bytostí, které si nelámou hlavu s tím, že jsou divné, což jí pomůže přijmout sebe sama. Na konci je velmi odvážná a spravedlivá.

Králík – na nic si nehraje, je svůj. Nepřetvařuje se. Ze začátku si o Alence myslí své a taky jí to dá jasně najevo. Na konci zase ocení to, že jej nenechala „ve štychu“. Neustále někam spěchá, je trochu roztěkaný, na ostatní postavy má jasný názor a rovněž se ho nebojí říct.

Housenka – zvědavá, má pocit, že ví vše nejlépe – že má nejlepší výšku, že zná nejlépe celou říši divů.

Kočka – rádoby kamarádí se všemi, ve skutečnosti si moc dobře vybírá, s kým se bude bavit a s kým ne. Ráda je středem pozornosti. Chová se mile, ale z jejích pohybů a reakcí lze usoudit, že ne vždy to, co říká, je pravda. Je tak trochu „kam vítr, tam plášt“, hlavní je, aby ona měla krásný čistý kožíšek a nic se jí nestalo.

Zajíc Březňák – trochu blázen, jednodušší tvor, doslova a do písmene potrhlý, dětsky naivní.

Kloboučník – svérázný tvor, zabývá se svými záležitostmi, Královna a jiné problémy kolem něj jej vlastně nezajímají, přikládá důležitost pro něj důležitým věcem a ty na dřevě prožívá (například čas, hodinky, čaj). Má netradiční vystupování, pozoruje, čeká, poté udělá nečekaný výpadek, prudký pohyb, otevře zcela novou myšlenku k debatě.

Květiny – drbny, závistivé mršky, hloupé, vše posuzují podle vzhledu. Povrchní, fintivé, upištěné a místy příliš hlučné. Zajímají se pouze o vnějšek.

Tidliti a Tydlidum – podivná dvojčata, které mezi sebou neustále o něco bojují.

Královna – vlastně hloupá, namyšlená, krutá. Ráda je obdivována, až dětinsky urážlivá. Má tajemství – umí mluvit, ale protože chce být tou nejpodivnější ze světa divů, dělá, že neumí. Chce všechno vlastnit, chce, aby vše probíhalo podle jejích pravidel a přání.

Král – velmi submisivní, bojácný. Nejráději by byl, kdyby všichni poslouchali a on nemusel řešit konflikty. Když ale může být středem pozornosti, například vést soud a být viděn, v centru dění, tak je spokojený a dělá mu to ve skutečnosti dobře (pokud není ohrožen on).

Popravčí – buran, hulvát, rozhodně se nebojí nikoho a ničeho. Všechno má tzv. na háku. Když je třeba řešit věci silou. Má sice sílu, ale není hbitý, trochu nemotora.

4.2 Rozbor jednotlivých obrazů¹⁵

Cílem následující části není rozbor samotného představení, ale rozbor uměleckého tlumočení zakomponovaného do této inscenace. Popis děje a scény je zde z důvodu vytvoření představy o scéně a pochopení souvislostí a problémů týkajících se realizací uměleckého tlumočení.

4.2.1 Obraz: Do králičí nory

Scénář:

Alenka ve svém pokoji prohlíží v zrcadle, ve kterém se objeví Bílý Králík a znakuje. Králík vyskočí ze zrcadla a po chvíli opět skočí zpět. Alenka ze zvědavosti skočí za Králíkem do zrcadla a padá do králičí nory. Dopadne do síně – na stole tam leží klíček, který pasuje do malých dvířek, skrz které Alenka spatří překrásnou zahradu. Na stolku se objeví lahvička s nápisem „Vypij mne“, po jejímž vypití se Alenka začne zmenšovat. Na klíček, který nechala na stole, teď nemůže dosáhnout. Pod stolem se objeví krabice s koláčkem s nápisem „Sněz mne“. Jakmile Alenka koláč sní, vytahuje se do výšky, vyrostle až do stropu. Na scéně se na chvíli objeví Bílý Králík, lekne se Alenky a uteče, nechá tam rukavičky a vějíř. Alenka se ovívá vějířem, což způsobí, že se opět začne zmenšovat, nepřestane včas a opět je úplně malinká. Prostor se promění a Alenka se ocitne na louce vedle Králíkova domečku. Alenka spatří opět Bílého Králíka a vejde do domečku, kde je opět lahvička s nápisem. Po vypití se začne zvětšovat až jí ruce a nohy trčí okny a komínem ven z domečku. Králík si myslí, že v jeho domečku je příšera, chce ji vypudit. Začne po Alence házet kameny, které se proměňují v koláče. Když Alenka jeden z nich sní, začne se zmenšovat a může vyběhnout z domečku. Alenka se ptá Bílého Králíka na cestu do rozkošné zahrádky s vodotrysky. Králík však znakuje a Alenka mu nerozumí. Hodlá poprosit o radu někoho jiného.

V této scéně je poměrně dost textu, Alenka si mluví sama pro sebe, Králík si také mluví sám pro sebe – není mezi nimi dialog. V tomto obraze Alenka zjišťuje, že něco není v pořádku, nepostřehla, že nehrála hudba. Poté se dostává do jiného světa.

Finální podoba scénáře:

Scéna:

Alenčin pokoj představuje cca dvoumetrový pruh jeviště před diváky, v pozadí ohraničený oponou z tylu, na kterou je promítána projekce (tapeta pokoje, později vír). Po rozhrnutí opony se děj odehrává v pravé části jeviště, kde je na široký pruh tylu promítána projekce symbolizující dveře.

Alenka je sama v pokoji, chce si zatancovat na hudbu, začne tancovat po zmáčknutí tlačítka. Až když chce hudbu vypnout, začne hudba hrát. Alenka cítí, že je něco v nepořádku. Je smutná. Najednou si v prostoru za zdí všimne něčeho podivného. Za stěnou se objeví Bílý Králík, který zpočátku opakuje Alenčiny pohyby. Posléze se objeví v pokoji samotném. Alenka se vyleká a Králík opět zmizí do svého světa. Tajemný vír, který rozvlní stěny Alenčina pokoje, ji vtáhne do podivuhodného světa. Alenka objeví dveře, skrze něž spatří rozkošnou zahradku. Objeví přede dveřmi lahvičku a koláček, které způsobují její zmenšování a zvětšování. Efektu změny velikosti Alenky je docíleno pomocí videoprojekce – zmenšováním a zvětšováním dveří, u kterých Alenka stojí. Nakonec Alenka strhne pruh tylu, na který byla projekce promítána. Najednou kolem projde Králík, podrbe se za uchem a podívá se na hodinky a pospíchá dál. Alenka jej následuje.

Postup při stavění obrazu:

Režisérka zamýšlela celou tuto scénu zpracovat vizuálně, bez mluvení (a znakování). Nakonec došlo ke zjednodušení celé scény a doplnění dalšího motivu – Alenčino tancování „na hudbu“, což uvozuje základní téma celého díla.

Finální podoba obrazu s poznámkami týkajícími se překladu:

¹⁴ Charakteristika postav dle režisérky Gabriely Ženaté

¹⁵ Modrou barvou jsou označeny citace poslední verze scénáře.

Celá scéna je nakonec řešena pomocí vizuálních a pohybových prostředků. Jedinou repliku má Králík: „*U mých uší a vousů, jak je pozdě.*“ (Králík někam spěchá, bojí se, že přijde pozdě). Tato věta není explicitně přeložena do mluveného českého jazyka. Je naznačena spíše gesty: Králík se jednou „packou“ podrbe za uchem a ve stejné chvíli napne druhou ruku před tělo a naznačí pohled na hodinky, mimika vyjadřuje mírné zděšení.

Tato „replika“ se v Králíkově podání objevuje během celé inscenace.

4.2.2 Obraz: Na radu u Housenky

Scénář:

Alenka s Králíkem jdou lesem, zastaví se, aby si odpočali. Alenka vyleze na velký hřib, ale zjistí, že je to Housenka.

Housenka se Alenky ptá: „Kdo jsi?“. Alenka neví, je zmatená z proměňování se, snaží se housenku přesvědčit, že proměňování je divný pocit, a proto si nepamatuje věci jako jindy. Housenka chce Alenku vyzkoušet a zadá ji odříkat Večer před svatým Janem. Podle housenky Alenka báseň odříkala špatně. Dohadují se o správné výšce. Housenka se pak znechuceně odpláží. Králík vysvětluje Alence účinky hřibu, Alenka se díky tomu opět zvětšuje a zmenšuje – střídavě kouše do jedné či druhé strany hřibu až dosáhne opět původní výšky. Králík se ptá na mravní ponaučení.

Finální podoba scénáře:

Scéna:

Děj se odehrává na levé střední straně jeviště. Na dřevěné bedně s polštářky představující houby sedí Housenka. Housenka se skládá ze třech osob (první sedí na zemi, druhý sedí na bedně, třetí stojí na stejné bedně). Zelenomodrý plášť vytváří dojem těla housenky, které má tři páry rukou s bílými rukavicemi. Hlava housenky má na sobě čepici v barvě pláště. Ostatní hlavy pouze trčí „z těla“. Původně scénografka zamýšlela, že ostatní hlavy budou zahalené v černé kukle kvůli odosobnění. Nakonec se tak nestalo, protože pro herce bylo velice náročné synchronizovat jednotlivé znaky s omezeným vizuálním vnímáním.

Díky třem párům znakujičích rukou vznikl zajímavý vjem rozpolcené bytosti, což podpořilo divnost světa, ve kterém se Alenka ocitla. Hlava housenky komunikuje plně ve znakovém jazyce včetně mimiky obličeje. Střední část znakuje, spodní část znakuje a zároveň zajišťuje zvukovou složku projevu housenky – říká repliky housenky. Záměrem bylo co nejméně narušit mluvou sdělení ve znakovém jazyce, což se podařilo skrze upozadění herce, který mluví. Promluva housenky v ČZJ se děje několika způsoby – jednotlivé znaky mohou být rozloženy mezi jednotlivé páry rukou nebo jsou prováděny synchronně.

Postup při stavění obrazu:

1. Podoba postavy:

Při tvorbě promluvy housenky byly zkoumány možnosti tlumočení třemi páry rukou. Každá replika byla prozkoumána separovaně, hledal se nejefektivnější a vizuálně nejzajímavější způsob znakování.

Bylo domluveno, že postavu budou tvořit tři osoby, dva tlumočníci a jeden herec. Otázkou bylo, v jaké formaci bude Housenka poskládána. Zvažovalo se, že „hlava housenky“ bude sedět na ramenou prostřední části. Obraz však trval poměrně dlouho, proto jsme raději zvolili jinou variantu, kdy „hlava housenky“ stojí na bedně, „střed housenky“ na této bedně sedí a „spodní část housenky“ sedí na zemi pod bednou.

Toto prostorové uspořádání „částí těla“ housenky nedovoluje pohyb housenky po prostoru. V rámci zkoušení jsme se pokoušeli změnit vertikální postavení na horizontální. Tato změna však vypadala velice nemotorně. Přesun mezi jednotlivými polohami byl zdoluhavý, s využitím kostýmu housenky i poměrně nebezpečný, proto se od této vari-

anty upustilo. Pohybové změny a stavba mizanscény byly tedy možné pouze prostřednictvím Alenky a Králíka.

2. Vytvoření hrubého překladu:

Ve scénáři byla báseň Večer před svatým Janem – odříkání této básničky je myšleno jako zkouška pro Alenku. Tento záměr byl zachován, pouze se změnil obsah odříkávaného. Alenka dostala úkol odvyprávět, co se stalo, než se setkala s housenkou – říkan-ka Setkání s Králíkem.

3. Zaměření se na dialog mezi Alenkou a housenkou.

4. Zaměření se na kooperaci Alenky a Bílého Králíka a jejich závěrečný rozhovor.

5. Nácvik scény v prostoru: Dotvoření pohybů a hereckého projevu všech aktérů.

6. Finalizace a rytmizace scény.

Finální podoba obrazu s poznámkami týkajícími se překladu:

Alenka jde s Králíkem lesem. Omylem zavadí o velkou housenku, kterou tím probudí. Housenka mluví i znakuje.

Alenka bloudí podivným světem, pokaždé, když se omylem dotkne „houby“, se Housenka pohne, nakonec se Housenka probudí a celá se vztyčí.

Housenka: Kdo jste?

Celá scéna začíná postupným ukázáním všech částí housenky na Alenku (znak TY – ukazovací zájmeno), následuje znak KDO, mimická složka je prezentována hlavou housenky.

Během zkoušení byly zvažovány různé možnosti prvního setkání Alenky s housenkou, zkoušela se i varianta, že Alenka vyleze na housenku jako na velký hřib, jak je to uvedeno v původním scénáři.

Alenka: Já – já ani sama v tomto okamžiku nevím – totiž vím, kdo jsem byla, když jsem dnes ráno vstávala, ale od té doby jsem se, myslím, několikrát proměnila.

Alenka mluví, Králík vše, co říká ona, tlumočí do ČZJ. Alenka je zprvu zmatená, proč Králík pohybuje rukama vždy, když ona promluví.

Housenka: Co tím chcete říci? Vysvětlete to svými slovy!

Spodní dva páry rukou znakuji stejný znak, zbytek informace znakuje hlava housenky, spodní dva páry pak na konci zdůrazňují pobídku k vysvětlení.

Alenka: Obávám se, že to nemohu. Neboť tomu za prvé sám nerozumím, a takhle projít v jednom dni tolika různými velikostmi, to člověka strašně zmáte.

Alenka říká „zaprvé“, Králík si ukazuje ukazováčkem na palec (znak ZAPRVÉ), Alenka je z toho zmatená.

Housenka: Nezmáte.

Věta v ČZJ je rozložena mezi tři páry rukou, odspodu jsou znakovány postupně tři znaky: NE – ZMÁST – VÚBEC

Po této replice vyděšená Alenka utíká od housenky směrem dopředu. Mezi housenkou a Králíkem proběhne dialog v ČZJ, který není přeložen do mluvené češtiny. Tento moment posiluje realitu podivného světa, ve kterém se komunikuje jinak než mluvenou řečí. Alenka ani divák (slyšící, neznalý ČZJ) zatím tomuto světu úplně nerozumí.

Králík jde Alenku uklidnit.

Alenka: No, snad jste to ještě nezkusila, ale až se budete mít zakuklit – a to budete jednou muset – a pak se z kukly proměnit v motýla, tak si myslím, že se vám to bude také zdát trochu podivné, ne, být každou chvíli jinaká?

Housenka: Vůbec ne.

Hlava znakuje, spodní dva páry zdůrazní zápor (současně provedený znak NE).

Původně bylo v textu „*Ani dost málo, Až příliš moc.*“ Primární pracovní překlad obsahoval znaky postupně znakované: DIVNÉ – DIVNĚJŠÍ – NEJDIVNĚJŠÍ. Po konzultaci s autorkou dramatisace byla replika změněna tak, aby lépe korespondovala a navazovala na text v ČZJ na „*Vůbec ne.*“

V pohybové akci se zkoušela i varianta, že by se v této chvíli Housenka natáhla směrem k Alence, tzn., že by se tři osoby ztvárňující housenku postavily do řady za sebou. Tato varianta však byla z hlediska viditelnosti znaků velice nepraktická a také poměrně pohybově náročná na provedení v kostýmu housenky, proto se od tohoto nápadu ustoupilo a Housenka zůstává na jednom místě.

Alenka: Nu, vy to snad berete jinak, ale pro mne by to byl velmi podivný pocit.

Housenka: Pro vás. A kdo vůbec jste?

Zopakován princip prvotní otázky.

Alenka: Ó, kdyby si každý hleděl svého, otáčel by se svět mnohem rychleji, než se otáčí.

Alenka se zlobně obrátí k odchodu.

V této chvíli Alenka vybízí Králíka k překladu sděleného. Králík větu přetlumočí a následuje jeho replika: „*U mých uší a vousů, jak je pozdě.*“ Alenka se snaží dát informaci důraz a chce napodobit znak. Alenka se snaží být důležitá, snaží se napodobit pohyby Králíka, bohužel však omylem místo znaku napodobuje drbání za uchem.

Housenka: Tak vy si tedy myslíte, že jste se proměnila?

Znakuje hlava, poté všechny tři páry (odspodu) znakují PROMĚNA, hlava dokončí větu.

Alenka se se zájmem vrací.

Alenka: Obávám se, že ano. Nepamatuji si věci jako jindy, nerozumím věcem jako jindy, a ani deset minut nedovedu zůstat stejně velká.

Housenka: Nepamatujete si věci? Tak mi odříkejte, co se stalo, než jste sem přišla?

Spodní dva páry postupně znakují NIC, jinak celou repliku znakuje hlava housenky.

Alenka složí způsobně ruce, ukloní se a začne. Nejprve se pokouší básničku předvést pantomimicky.

Místo básně Večer před svatým Janem má Alenka za úkol říci „co se stalo, než sem přišla“ – říkanka Setkání s Králíkem. Ke ztvárnění příběhu v prvním pokusu využije pantomimu.

Housenka i Králík projeví nespokojenost s výkonem. Načež se pokusí o znakovanou češtinu.

Po neúspěšném pokusu Alenka zkusí znakovanou češtinu, kdy ke každému slova básně přiřazen znak z ČZJ. Naší snahou bylo ukázat tento komunikační kód a srovnat jej s projevem v ČZJ později (kdy znakuje Králík). Povídání ve znakované češtině je zdlouhavé a únavné, Housenka se nedokáže soustředit a podřimuje.

Alenka:

Do pokoje ze zrcadla vskočil Bílý Králíček,
dlouhé uši, ostré zoubky, někam spěchal, chlupáček.
Na zadečku měl ocásek a silně svými drápky
mě vtáhly dolů za zrcadlo čtyři měkké tlapy.

V hloubi, dole za zrcadlem, v říši s krásnou zahrádkou
cítil můj nos zvědavý podivnou vůni přesladkou.
Lákavá vůně linula se z malého domečku,
kde na stole stála mistička makových koláčků.

Trochu jsem si ukousla a začala růst do všech stran.
Dostala jsem nápad: Králíka na pomoc zavolám!
On po mně házel koláčky, jeden mi vletěl do úst.
Začala jsem se zmenšovat, hned jak jsem přestala růst.

Housenka: Začátek – špatně. Konec – špatně. Všechno – špatně.

Tuto repliku postupně znakuje spodní, střední i vrchní část housenky.

Tato replika byla upravena dle ČZJ. Původně zněla: „*To nebylo správně. Bylo to špatně od začátku do konce.*“ Následoval dotaz „*Jak velká chcete být?*“ Před tuto otázku jsme předsunuli příběh, který Alenka vyprávěla, v podání Králíka v ČZJ.

Králík Alence předvede, jak se má básnička správně znakovat.

Housenka: Správně. (k Alence) Jak velká chcete být: takhle, nebo takhle, nebo takhle?

Znak SPRÁVNĚ znakují všechny páry rukou současně. Dotaz na výšku znakuje hlava housenky, poté postupně jednotlivé páry naznačují správnou výšku.

Alenka: Nu, raději bych byla trochu větší, paní, není-li vám to proti myslí. Být stejně velká jako vy je pěkně hloupé.

Králík tlumočící Alenku jako poslední znak použije BLBĚ (ve smyslu hloupé). Následně Housenka použije stejný znak.

Housenka se hněvivě vztyčí.

Housenka: Hloupé? Moje výška je velmi dobrá výška. Ideální výška.

Znakuje hlava, střední a spodní páry se jí pletou do znakování, nakonec se Housenka „rozpadne“ a jednotlivé části se odpláží pryč.

Bílý Králík: (znakuje) Z jedné strany vás natáhne, z druhé strany vás zkrátí.

Alenka: Z jedné strany mě natáhne – co? Z druhé strany mě natáhne – co?

Bílý Králík: (znakuje) Houba.

Alenka: Houba?

Bílý Králík: (znakuje) Houba z jedné strany vás natáhne, houba z druhé strany vás zkrátí.

Alenka: Houba z jedné strany mě natáhne, houba z druhé strany mě zkrátí. (Podívá se na houby) Aha! (Chvilí zkoumavě prohlíží houby, potom si vezme po jedné z každé strany.) To je dobré vědět. Vyzkouším je, až znovu najdu dveře do té krásné zahrádky.

Překlad kousnutí do houby: Z věty „z jedné strany vás natáhne, z druhé strany zkrátí“ není patrné ze strany jakého předmětu – čeho. V ČZJ však informace o předmětu předchází dalšímu sdělení – řekneme, co držíme a pak popisujeme účinky jedné a druhé strany. Bylo by nutné zvolit takový styl držení, aby bylo zcela jasné, co držíme, např. držení za nohu houby. Ve finální podobě Králík VYUŽÍVÁ VÍCE PROSTOR a znakuje TADY (nalevo od svého těla) ZVĚTŠÍ TADY (napravo od svého těla) ZMENŠÍ.

Bílý Králík: (znakuje) Ano, to je dobré vědět. Klidně si to vyzkoušejte, až najdete dveře do té zahrádky... Ale to je všechno, co jste se z toho naučila?

Alenka: Ano, to je všechno, co jsem se z toho naučila. Copak to nestačí?

Bílý Králík: (znakuje) Že to stačí?... Ne ne, vždycky je možné se naučit víc!

Alenka: Cože? Že je vždycky možné se naučit víc?!

Motiv mravního ponaučení se opakuje v každé scéně. V ČZJ ve většině případů předchází konkrétní příklad a poté následuje „z toho se může ponaučit“.

Dialog mezi Alenkou a Králíkem popsáný ve scénáři má podobu monologu Králíka v ČZJ a monologu Alenky v mluvené češtině. Králík vysvětluje účinky hub, Alenka jakoby přemýšlí nahlas a tím vlastně tlumočí to, co říká Králík. V jednu chvíli řekne svou repliku a hned poté Králík znakuje tutéž informaci, čímž vlastně tlumočí promluvu Alenky. Alenka se pokouší napodobovat některé znaky, např.: UČIT SE.

Na závěr Králík opět znakuje „svou“ repliku „U mých uší a vousů, jak je pozdě.“ a odchází, Alenka trochu zmatená z toho, jak se snažila uhodnout význam Králíkových vět, pospíchá za ním.

Následuje hudební mezihra.

4.2.3 obraz: Kočka

Scénář:

Alenka a Králík se ztratili v lese. Najednou se na stromě objeví Kočka, objevuje se po částech (hlava, tělo atd.). Alenka se kočky ptá na cestu, Kočka jí odpovídá nejednoznačně. Informuje ji, kdo bydlí v okolí, a také jí sděluje, že zde jsou všichni potrhli. Kočka mizí, Králík se opět snaží najít mravní ponaučení.

Finální podoba scénáře:

Scéna:

Akce se odehrává napravo, těsně před vyvýšeným jevištěm. Od stropu visí pět pruhů bílého tylu, v mezerách mezi pruhy se objevuje hlava a ruce kočky. Postava kočky je tvořena třemi osobami. Herečka prezentuje hlavu kočky a zajišťuje mluvní projev, dvě tlumočnice jsou celé v černém a pouze na jedné (aktivní) ruce mají navlečenou růžovou rukavici. Vizually vypadá Kočka nepřírozně – malá hlava a znakující ruce nepřírozně daleko od sebe, jako by na sebe jednotlivé části nenavazovaly. Tímto způsobem je vytvořen dojem rozpolcenosti a rozpadání těla kočky. Později v dalších scénách vystupuje již celistvá Kočka představována jednou osobou – herečkou s růžovými rukavicemi.

Posloupnost děje a replik zůstala zachována.

Alenka komunikuje s kočkou, Králík překládá vše řečené do českého znakového jazyka. Nyní je již vztah mezi Králíkem a Alenkou bližší, Králík její repliku dle možností překládá ve druhé osobě, jako by mluvil přímo na ni, což je nejvýrazněji patrné v závěru scény.

Používám zde termínu „ruce kočky“ a ne „tlapky“, protože Kočka znakuje.

Postup při stavění obrazu:

1. Podoba postavy:

Nejdříve byly hledány možnosti, jakým způsobem bude fungovat postava kočky složená z několika osob. Prvním návrhem byly dvě osoby stojící v zákrytu za sebou – přední osoba vyjadřuje mimiku v obličeji, znaky jsou realizovány druhou postavou.

Na prvních zkouškách s herečkou se zkoumaly mimické projevy postavy kočky a možnosti pohybových vtipů.

Na některých replikách se ověřovala srozumitelnost a vizuální podoba principu znakování rukou „oddělených“ od hlavy, a také nácvik synchronizace mimiky a znakování.

Nakonec bylo stanoveno, že roli kočky budou zastávat tři osoby, bylo tedy nutné nacvičit projev kočky v podání dvou tlumočnic. Domlouvalo se, jakým způsobem se dané sdělení v ČZJ zrealizuje.

Uvažovalo se také, zda by fungovala – a byla srozumitelná jako informace v ČZJ – samostatná hlava kočky a na jiném místě samostatně znakující ruce. Důležitá byla zkouška na scéně společně s výtvarným řešením scény. Nakonec se ruce kočky samostatně pohybovaly pouze v části, kdy Kočka demonstruje svou „potrhlost“.

2. Vytvoření hrubého překladu:

Paralelně s vytvářením podoby postavy se pracovalo na hrubém překladu. Některé připravené repliky byly používány v nácviku souhry herečky a tlumočnice, například při práci na souhře pohybu rukou (znakování) tlumočnice s mimikou herečky.

3. Komunikace Alenky a Králíka:

Zvlášť se zkoušela komunikace Králíka a Alenky a jejich úvodním hledáním a voláním kočky.

4. Nácvik scény v prostoru:

Kočka a její tři interpretky hrají za pruhy tylu. Vzhledem k výtvarnému řešení a konečné podobě postavy kočky (herečka stojí za tylem na pevném podstavci), zůstávala Kočka na jednom místě a akci na jevišti vytvářela pohybem Alenka s Králíkem.

5. Finalizace a rytimizace scény:

Poté, co se celá scéna poskládala dohromady, bylo pracováno na vylepšení detailů. Nejdůležitější byla souhra hlasu herečky s projevem v ČZJ v dialogu s Alenkou (a projevem Králíka v ČZJ).

Finální podoba obrazu s poznámkami týkajícími se překladu:

Po rozsvícení světel sedí Králík uprostřed a vyklepává si něco z boty. Alenku mezitím upoutá kočičí mňoukání. Alenka hledá za pruhy tylu, odkud se hlas ozývá. Jakmile se podívá za tyl, objeví se kočičí hlava, která ale hned zmizí. Objeví se kočičí ocas, Alenka za něj zatáhne.

Kočka: Co chceš?

Kočka zaječí, ocas zmizí a objeví se pravá ruka kočky a (hrubě) znakuje CO CHCEŠ?

Kočka opět zmizí. Alenka volá na kočku: „Kočkóóó!!!“ několikrát za sebou.

Králík překládá volání kočky a použitím znaku KOČKA. Adekvátním překladem zvolací repliky do ČZJ je upoutání pozornosti, v tomto případě máváním ruky. Intenzivnější křik Alenky naznačuje rychlejší mávání Králíka.

Králík zacpe Alece pusy a ta zmlkne. Králík si oddechne a naznačí bolest paže z usilovného mávání. Alenka pokračuje ve volání. Stojí s Králíkem zády k sobě. Alenka křičí do tylu, Králík „mává“ do diváků, pak se vzájemně vymění, ovšem Králíkovi se nelíbí „mávat“ do tylu a opět se otočí. Alenka se také obrátí k divákům.

Alenka: Ach, milá Kočko, neřekla byste mi, prosím vás, kudy odsud máme jít?

Před tylem stojí Králík, těsně za ním Alenka a nad nimi se objeví hlava kočky. Z pravé a levé strany se pak objeví ruce kočky a hladí Alenku, které se pozornost líbí, a Králíka, který před doteky kočky utíká, jsou mu nepříjemné. Nakonec Králík Alenku odtáhne.

Kočka: To závisí především na tom, kam se chcete dostat.

Alenka: To je mi skoro jedno, kam –

Kočka: Pak je docela jedno, kudy půjdete.

Alenka: – jen když se někam dostanu.

Kočka: Půjdete-li dost dlouho, někam se dostanete docela určitě.

Již na úvodních schůzkách s dramaturgem a režisérkou se řešil překlad této části. Alenka se chce „odsud“ dostat a myslí tím z této říše, nejde ji primárně o konkrétní cestu, ale chce pryč. Kočka ji odpovídá poněkud abstraktně: „...je docela jedno, kudy půjdete.“ Zvažovalo se, zda se budou ukazovat směry v prostoru, nebo se bude více pracovat se znakem CESTA, případně zda se již nyní zmíní zahrádka, do které se Alenka touží dostat. Ve finální verzi se využijí pouze znaky pro určení různých směrů. O zahrádce se Alenka zmíní až později.

Alenka: Nu, tak jací lidé bydlí tady v okolí?

Kočka: V tuhle stranu bydlí Kloboučník a v tuhle stranu bydlí Zajíc Březňák. Můžete navštívit jednoho nebo druhého, jsou oba potrhli.

Alenka: Ale já nechci mezi potrhle lidi. Už tak tady ničemu nerozumím a moje ohromňující vědomosti mi nejsou nic platné.

Kočka: Ó, tomu se nevyhnete, bohužel. Zde jsme všichni potrhli. Já jsem potrhlá. Vy jste potrhlá.

Alenka: Jak víte, že jsem potrhlá?

Kočka: Musíte být potrhlá, kdybyste potrhla nebyla, tak byste sem byla nepřišla.

Alenka: To je, myslím, dostatečný důkaz.

Dialog v ČZJ probíhá mezi kočkou a Králíkem. Vše, co říká Alenka, znakuje Králík, nyní již v jiném vztahu k Alence. Repliky kočky tlumočí společně dvě tlumočnice – důležitá je tedy souhra pravé a levé ruky tlumočnic.

Poté vystoupí celá Kočka zpoza tylu a lehne si Alence na klín.

Alenka: A jak víte, že Vy jste potrhlá?

Místo odpovědi jí pouze otočí hlavu k tylu a dodá: „Podívejte se tam.“ V jednotlivých mezérách mezi pruhy tylu se volně pohybují obě ruce kočky a roztahují se do stran. Na písknutí se Kočka vrátí za tyl.

Kočka: Sbohem, uvidíme se tam.

Kočka zmizí. Alenka ji chvíli hledá. Alenka strhne pruhy tylu – vypadá to jako nešťastná nehoda.

Alenka: Tak tohle byla ta nejpodivnější věc, jakou jsem ve svém životě viděla.

Bílý Králík: (znakuje) Tak tohle byla ta nejpodivnější věc, jakou jsi ve svém životě viděla. ...Kdybych to věděl, tak bych Vám řekl, co ses z toho naučila.

Alenka: Vy pořád chcete, abych se něco učila!

Bílý Králík: (znakuje) Ano, já pořád chci, aby ses něco učila. ...A kdyby to bylo možné, tak bych Tě naučil mnohem víc.

Alenka: Jen to ne! Víc už mě neučte, i tak už toho bylo až dost!

Bílý Králík: (znakuje) Cože? Že už toho bylo až dost? ...Ale vždyť Vám to dávám darem!

Alenka: Tak, vy mi to učení dáváte darem? To je pěkně laciný dar!

Bílý Králík: (znakuje) Laciný dar?!

Alenka: Ted' půjdeme za Zajícem Březňákem. Jelikož máme květen, nebude snad tak docela potřeštěný – aspoň ne tolik, jako byl v březnu. A mohl by vědět, kudy jít do té krásné zahrádky.

Bílý Králík: (znakuje) Dobře, půjdeme za Zajícem Březňákem, snad bude vědět, kudy jít do té krásné zahrádky.

Na závěr této scény Králík nestihne říci mravní ponaučení. Alenka pospíchá do zahrádky a popohání Králíka, takže se zde ani neobjeví Králíkova replika: „U mých uší a vousů, jak je pozdě.“

Mezi scénami hraje hudba, po scéně „hopkají“ zajíci a připravují scénu pro další obraz.

4.2.4 obraz: Potrhlá čajová společnost

Scénář:

Před domem zajíce Březňáka sedí kolem stolu zajíc a Kloboučník. Králík zůstává opodál. Alenka přichází ke stolu, snaží dát si čaj, ale sotva si naleje, donutí ji ostatní přesednout si. Je totiž stále pět hodin – čas na čaj – a oni nestíhají umývat nádobí, proto si členové přesedají k čistému šálku. Společnost se baví o různých tématech, baví se „na úrovni“ a Alenka se snaží bavit se na stejné úrovni. V této scéně se v dialogích často objevují hrátky se slovy, které byly zcela jistě obtížně přeložitelné i u originálního textu. Nakonec Alenka a Králík pospíchají dál, čajová společnost ani nepostřehne jejich odchod.

Finální podoba scénáře:

Scéna:

Po rozsvícení světel na jevišti spatříme podivnou čajovou společnost. Sedí na černých dřevěných bednách, za kterými jsou obrovské bílé a růžové polštáře. V této scéně se pracuje s fiktivnímu šátky a podšálky, ze kterých společnosti pije a navzájem si je předává či bere.

Za tónů hudby probíhá čajový dýchánek. Kloboučník a Březňák pijí čaj a neustále si přesedají. V ČZJ jsou rozpoznatelné znaky MÍSTO, NENÍ, PÍT ČAJ, doprovázené gesty a mimikou ve smyslu „ach jo“, „nedá se nic dělat“, atd.

Králík tlumočí Alenčiny repliky již klasickým způsobem – v první osobě (jednotného čísla). Králík zde vystupuje jako alter-ego Alenky, jeho způsoby a styl komunikace kopírují chování a vyjadřování Alenky v této situaci. Králíkovo pravé já se opět projeví až v závěru scény.

Postup při stavění obrazu:

1. Podoba postavy:

V našem pojetí je každá postava z čajové společnosti zdvojená. Společnost čtyř bytostí je zrcadlově rozdělena na sekci znakujičích (v levé části), kteří komunikují mezi sebou a později s Králíkem, a sekci mluvjičích (v pravé části), komunikujících později s Alenkou. V obou sekcích paralelně probíhá tentýž rozhovor se stejnou rytmizací, tudíž jednotlivé pohyby jsou přibližně zrcadlově symetrické.

2. Vytvoření hrubého překladu a překlad problematických částí:

- V textu se vyskytuje hra se slovy a změněným významem pouze na základě přehození slov ve větě: „vidím, co jím“ a „jím, co vidím“, „líbí se mi, co dostanu“ a „dostanu, co se mi líbí“. Při pouhé transliteraci této pasáže by v ČZJ nebyl patrný záměr, který Carroll sleduje. Bylo proto nutné vytvořit takový překlad, který by vystihoval stejnou podstatu. Při hledání vhodného volného překladu se zvažovaly tyto možnosti, které pouhým prohozením znaků zcela změní význam:

POLÉVKA – VAŘIT (uvařila jsem polévku, polévka už je hotová)

x VAŘIT – POLÉVKU (teprve jdu vařit polévku)

PENÍZE – DÁT – RADOST (mám peníze a to mi přináší radost)

x RADOST – DÁT – PENÍZE (mám radost a to mi přináší peníze)

Návrhy na možné překlady přicházely od neslyšících tlumočnicků, kteří mají větší kompetence v ČZJ a mohou tak navrhnout přesnější a výstižnější překlad této hry se slovy.

Nakonec byly pro finální tvar vybrány tyto příklady:

JÍDLO – DÁ – NÁLADU (ve smyslu – podle toho co sním, takovou budu mít náladu)

x NÁLADA – DÁ – JÍDLO (ve smyslu – podle toho jakou mám náladu, takové jídlo si vyberu)

a

PŘÍBĚH – PODLE – SKUTEČNOSTI (byl natočen příběh podle skutečné události)

x SKUTEČNOST – PODLE – PŘÍBĚHU (žije skutečný život podle filmového příběhu)

3. Vytvoření pohybové choreografie na repliky:

„Není místa.“ K této pohybové choreografii byl povolán ke spolupráci i další externí odborník z oblasti taneční a pohybové, aby byl vytvořen co nejefektivnější dojem na diváky.

4. Ztvárnění a překlad osoby času – její ztvárnění a odkazování v ČZJ:

V této inscenaci je „ČAS“ personifikován, čajová společnost o něm mluví jako o někom, kdo má city a dá se „zabít“ (metaforicky i v textu). Toto se ukázalo jako velice těžké pro adekvátní a smysluplný překlad do ČZJ. Nakonec bylo využito držení dlaně ve tvaru „B“ – prsty směřující vzhůru – jako zástupce postavy času. Jedná se také o tvar ruky levé ruky ze znaku ČAS.¹⁶

5. Nácvik scény v prostoru:

Soustředili jsme se na dotvoření pohybů a hereckého projevu všech aktérů.

6. Finalizace a rytmičtění scény:

Důležitý byl nácvik choreografie „Není místa“ a celkové sehrání mluvící a znakové části.

Finální podoba obrazu s poznámkami týkajícími se překladu:

Do úvodní pohybové choreografie čajové společnosti vstupuje zprava Alenka a zleva Králík, chvíli společnost pozorují a poté přistoupí blíže. Tím vyděsí všechny členy čajové společnosti. Králík ukáže na Alenku, ta se lekne, uvědomí si, že se změnilo její oblečení – nyní je ve stejných barvách jako oblečení Králíkovo.

Zajíc: Nalejte si vína.

Alenka: Nevidím tu žádné vína.

Zajíc: Také tu žádné není.

Komunikace probíhá paralelně v mluvené češtině v pravé části mezi Kloboučnickem, zajícem Březňákem a Alenkou, a v levé části v ČZJ mezi Kloboučnickem, zajícem Březňákem a Králíkem – alter-egem Alenky.

Alenka a Králík se pak bez pozvání posadí, což vzbudí nevole ve společnosti.

Alenka: Pak to od vás nebylo příliš zdvořilé, nabízet mi je.

Alenka a Králík si z pomyslného stolu vezmou čajový šálek a podšálek.

Zajíc: Od vás nebylo příliš zdvořilé posadit se bez pozvání.

Zajíc vezme Alence/Králíkovi podšálek a vymění si místo s Kloboučnickem, který jí vezme i šálek. Kloboučník se napije, šálek odloží k udivenému zajíci, pak si prohlíží Alenku/Králíka.

Kloboučník: Měla byste se dát ostříhat.

Alenka: Neměl byste dělat osobní poznámky. Je to velmi neslušné.

Kloboučník: Proč je havran jako psací stůl?

Alenka: Hádanky? To bude legrace. To myslím, že uhadnu.

Zajíc: Chcete říci, že myslíte, že na to dovedete najít odpověď?

Alenka: Ano, to jsem chtěla říci.

Zajíc: Pak byste měla říci, co jste říci chtěla. To totiž není ani trochu totéž.

Kloboučník: To byste právě tak mohla říci, že „vidím, co jím“ je totéž jako „jím, co vidím“. Nebo „líbí se mi, co dostanu“ je totéž jako „dostanu, co se mi líbí“.

Konverzace dále pokračuje podle daného zrcadlového principu. Pokračuje „hra“ a předávání šálků. Kloboučník při některých replikách vystupuje dopředu, aby dal svému sdělení patřičný důraz, například replikám „vidím, co jím“ – „jím, co vidím“ a „líbí se mi, co dostanu“ – „dostanu, co se mi líbí“.

Kloboučník: (vytáhne hodinky) Jak je daleko Anglie?

Alenka: 754 mil.

Kloboučník: To je o půl míle dál, než minulý týden. Říkal jsem vám, že máslo nebude dělat stroji dobře.

Zajíc: Ale bylo to to nejlepší máslo.

Alenka: Jaké jsou to směšné hodinky! Ukazují vzdálenost, místo aby ukazovaly kolik je hodin.

Kloboučník: A proč by měly ukazovat, kolik je hodin? Ukazují vaše hodinky, kolik vážíte?

Alenka: Ovšemže neukazují.

Kloboučník: No vidíte. Uhadla jste už mou hádanku?

Alenka: Ne, já se poddám. Jaká je odpověď?

Kloboučník: Nemám nejmenšího ponětí.

Alenka: Myslím, že byste mohli s časem nakládat rozumněji.

Při vyslovení/znakování pojmu „ČAS“ se společnost vyděsí.

Již během konzultací nad textem s režisérkou a dramaturgem byl text pozměněn z původního „Kolikátého je dnes?“ na „Jak daleko je Anglie?“ a „Ukazují vaše hodinky, který je rok?“ na „Ukazují vaše hodinky, kolik vážíte?“ a samozřejmě byly změněny i příslušné odpovědi. Stalo se tak kvůli faktu, že v dnešní době již mohou existovat hodinky, který ukazují rok. Pro překlad do ČZJ neměla tato změna žádný význam.

Následuje již zmíněné speciální používání znaku ČAS jako existující osoby.

Zajíc: Kdybyste znala Čas tak dobře, jako my... Je zřejmo, že jste s Časem nikdy nemluvila.

¹⁶ Znak ČAS: znak je tvořen oběma rukama, pravá ruka ve tvaru „B“, pravá ruka ve tvaru špetky (palec plus ukazovák) s nataženými ostatními prsty – provádí kroužek na dlani levé ruky.

Během této repliky zajíc zvedne Alenčinu/Králíkovu ruku a označí tam čas – pro znak ČAS využívá místo své levé ruky levou ruku Králíka a znakuje na jeho dlani – a poté na něj odkazuje.¹⁷

Alenka: Možná, že ne, ale vím, že si musím vyklepávat čas, když hraju na piano.

Alenka/Králík drží ruku ve stejné pozici, když poté mluví o vyklepávání rytmu – „dává času rány“. V ČZJ je tvar levé ruky pro znak RYTMUS totožný s tvarem ruky u znaku ČAS – tzn. že také „dává času rány“.

Kloboučník: Ah, to vysvětlujte všechno! On nestrpí, aby ho někdo vyklepával.

Při znakování VYKLEPÁVAT se opět odkazuje na ČAS a na stejný tvar ruky.

Zajíc: Ale kdybyste s ním byla na dobré noze, udělal by vám s hodinami skoro cokoliv byste chtěla.

Zajíc opět pro znak ČAS využívá místo své levé ruky levou ruku Králíka a znakuje na jeho dlani. Pak si „čas“ převezme a drží jej v blízkosti Kloboučníka, který na „čas“ odkazuje ve své další promluvě.

Kloboučník: Například, řekněme, že je 8 hodin ráno – zrovna má začít škola, potřebovala byste Času jen šeptem pokynout, a v mžiku se hodiny otočí – frrr – půl druhé – čas k obědu.

Alenka: To by jistě bylo ohromné, ale pak, víte, já bych ještě neměla hlad.

Kloboučník: Zprvu snad ne, ale mohla byste držet hodiny na půl druhé, jak dlouho byste chtěla.

Před touto replikou si Kloboučník přebírá „čas“ od zajíce. Znak drží pouze mluvící Kloboučník, znakuje Kloboučník potřebuje volné ruce pro znakování, ale na ČAS (vztyčenou dlaň, kterou drží uprostřed druhý Kloboučník) ve své promluvě opět odkazuje.

Alenka: To vy zde tak děláte?

Kloboučník: Ne já! Pohádali jsme se v březnu s Časem – zrovna než se tenhle ten zbláznil (ukáže na Zajíce), víte. Bylo to o velkém koncertě pořádaném Srdcovou Královnou a já tam měl zpívat. (zpívá)

Když se večer mračí
dřív, než přijde čaj.
Pij, co hrdlo ráčí,
dokud něco maj.

Tato báseň měla být v ČZJ koncipována jako pijácká píseň. Později jsme směřovali k uměleckému překladu této písně způsobem, aby přednes vyníval nesnesitelně, trapně, společensky neúnosně, měla by to být píseň, ze které má divák pocit, že nikdy neskončí, protože je zpívána falešně – divák by měl mít pocit, že poslech písně je promarněný čas – což souvisí s reakcí královny (viz další replika).

V přednesu tlumočnicka není důležitý obsah písně, ale jeho nekoordinovaný a neestetický pohybový projev.

Kloboučník: (pokračuje) Nu, a tak jsem sotva skončil první sloku, když Královna vyskočila a zaječela: On zabíjí čas, srazte mu hlavu.

Mluvící Kloboučník stále drží ČAS, znakuje Kloboučník na něj odkazuje a „srazí se mu hlava“.

Alenka: Jak strašně nelidské!

Kloboučník: A od té doby mi Čas neudělá tu nejmenší maličkost, o kterou ho požádám. Teď je pořád pět hodin, čas na čaj.

Stále se během znakování odkazuje na ČAS, který ale již není držen, odkazuje se na „místo popravu Času“. Po dokončení repliky začínají Kloboučníci a zajíci opět svou pohybovou choreografií.

Alenka: Tak to už by stačilo. To je ta nejhoupější čajová společnost, v jaké jsem ve svém životě byla.

Bílý Králík: (znakuje) Tak to už by stačilo. To je ta nejhoupější čajová společnost, v jaké jsem ve svém životě byla.

(k Alence) A z toho se můžeš naučit: Když rozumíš tomu, o co jde, tak slova k tomu už najdeš.

Alenka: Mám se z toho naučit, že se mám postarat o smysl, a slova se už o sebe postarájí?!

Vy jste taky potrhly!

Bílý Králík: (znakuje) Ano, já jsem taky potrhly... U mých uší a vousů, jak je pozdě.

Na začátku Králík znakuje jako Alenčino alter-ego, pak ji sdělí mravní ponaučení. Znakuje „svou“ repliku a odbíhá. Alenka jej následuje.

Čajová společnost pokračuje ve své konverzaci – pohybové choreografii, aniž by jejich odchod zaregistrovala.

4.2.5 obraz: V zahradě ožvlých květin

Scénář:

Alenka a Králík přicházejí do zahrady. Alenka je fascinována květinami, chtěla by si s nimi povídat. Květiny začnou urážet Alenčin vzhled. V zahradě se objeví Kočka, líká se k Alence. Králík a Kočka bojují o Alenčinu pozornost. Kočka zpěvem o nastávajícím soudu provokuje Bílého Králíka. Zde se divák poprvé dozvídá o konání soudu, na který Králík spěchá. Králík utíká, Alenka jde za ním.

Finální podoba scénáře:

Scéna:

Akce se odehrává v prostoru před diváky (Králík, Alenka a Kočka), na prvním nižším schodu těsně u hrany prostoru před diváky jsou umístěné květiny.

Za zvuků včel opylující květiny přicházejí na scénu jednotlivě květiny ve stylu modelek připravujících se na přehlídku. Když příběhne poslední, všechny se připraví na „výstup“.

Na začátku scény probíhá rozhovor mezi Alenkou a květinami.

Postup při stavění obrazu:

1. Podoba postavy:

¹⁷ Viz fotografická příloha.

V tomto obraze není žádná speciální postava se speciálními vlastnostmi, herci a tlumočníci zde představují oživlé květiny. Později se objeví Kočka, která již nemá separované jednotlivé části těla – hraje ji jedna herečka.

2. Vytvoření hrubého překladu:

Byly především řešeny repliky týkající se popisu Alenky a kočky z pohledu květin např.: „Korunní plátky má těsněji u hlavy“.

Slovní souboj kočky a Králíka je vytvořen hrou se slovy, která je založena na podobnosti a podobném znění slov: jinaká – nijaká. Doslovný překlad do ČZJ je nicneříkající a nezajímavý a nesplňuje princip hry se slovy – znaky. Proto jsme se rozhodli zachovat stejný princip hry, ovšem bez zachování přesného významu. Během zkoušek jsme si tedy hráli se znaky a tvary ruky u jednotlivých znaků. Hlavní myšlenkou bylo ukázat souboj kočky a Králíka o Alenčinu pozornost. Nakonec vznikl tento text¹⁸:

Kočka: TY DOBRÝ. HORŠÍ – MŮŽE (Je to dobré. Může to být horší.)

Bílý Králík: NEMŮŽE – LEPŠÍ (Nemůže to být lepší.)

Kočka: POTLESK – SKLAPNI (No bravó, už mlč.)

Bílý Králík: PES – BAF BAF (Jen počkej, kde se vzal, tu se vzal - pes – baf.)

V ČZJ se využila podobnost tvaru ruky při určitých znacích při znakování obouručně.

Kočka zakončí znakování znakem MŮŽE, Králík od ní převezme oběma rukama stejný tvar rukou (tvar ruky U) a pokračuje ve znaku NEMŮŽE. Pak znakuje LEPŠÍ, Kočka převezme konečný tvar ruky (tvar ruky 5) a pokračuje znakem SKLAPNI. Králík ji „vytrhne“ tvar ruky (5), otočí se zády ke kočce, znakuje PES. Kočka se psa lekne.

Pravým „překladatelským oříškem“ byly repliky „Zdáte se takovou, jakou byste se přála být... nebo jsi takovou, jakou by ses přála zdát?“. Vysvětlování významů bylo velmi časově náročné – téměř celý realizační tým se podílel na interpretaci těchto replik, abychom je mohli přetlumočit neslyšícím tlumočnickům. Po ujasnění si významu nastala další náročná etapa – příprava překladu do ČZJ. Tato část byla ve velké míře diskutována s dalšími nezainteresovanými neslyšícími konzultanty.

3. Překlad písně:

Překlad písně byl opět konzultován a vytvářen za pomoci neslyšících tlumočnicků. Původně byl text písně rozdělen mezi tři tlumočníky, později kvůli zjednodušení a lepší přehlednosti znakuje celou píseň pouze jedna slyšící tlumočnice, zbylí dva tlumočníci vytvářejí jakési „echo“ opakováním jednotlivých znaků.

4. Následně byla vytvořena choreografie pohybu květin a došlo k rozdělení jednotlivých replik v mluveném jazyce a ČZJ.

5. Návčik scény v prostoru:

Soustředili jsme se na dotvoření pohybů a hereckého projevu všech aktérů, a také na synchronizaci celé mizanscény.

6. Finalizace a rytmizace scény:

Tato scéna je náročná z pohledu souhry promluv květin a návčiku písně.

Finální podoba obrazu s poznámkami týkajícími se překladu:

Za zvuků včel opylující květiny přicházejí na scénu jednotlivé květiny ve stylu modelek připravující se na přehlídku. Když příběhne poslední, všechny se připraví na „výstup“. Všechny v pravidelných rytmických intervalech pózují. Přichází Alenka a Králík, ten se snaží vést Alenku dál, ale ona je fascinována květinami.

Alenka s Bílým Králíkem vycházejí z lesa.

Bílý Králík: Bože, Bože! Pospěšme. Půjdu pozdě. Já určitě přijdu pozdě.

Tato replika je naznačena pouze gesty a pohybově, nezazní v inscenaci ani v českém, ani ve znakovém jazyce.

Alenka: Ó, Zlatá Lilie, jak bych si přála, abyste mohla mluvit. Snad byste mi mohla poradit, jak se dostanu do té krásné zahrádky.

Zlatá Lilie: My můžeme mluvit. Když přijde někdo, kdo stojí za to, aby se s ním mluvilo.

Alenka: A umějí všechny květiny mluvit?

Zlatá Lilie: Lépe než vy. A značně hlasitěji.

Růže: Víte, u nás to platí za nezpůsob, začínat. Ale já jsem už byla opravdu zvědavá, zdali promluvíte! Povídám si: Její tvář by svědčila o jakémsi rozumu, třebaže to není příliš chytrá tvář. No, alespoň barvu máte správnou, a to už stojí za něco.

Zlatá Lilie: Na barvě tolik nezáleží. Kdyby se jí korunní plátky trochu víc kroutily, byla by docela v pořádku.

Růže: Měla by mít ale menší lístky!

Zlatá Lilie: Ale ne. Měla by mít větší lístky.

Růže: Menší!

Zlatá Lilie: Větší.

V tomto rozhovoru komunikuje Alenka s květinami, bylo proto potřeba zajistit celou konverzaci jak v mluvené češtině, tak v ČZJ. Jak už bylo použito dříve v inscenaci, Alenčiny promluvy tlumočí do ČZJ Králík. Bylo ovšem potřeba vyřešit odpovědi květin. Pro tuto situaci není důležité, která květina říká jakou repliku – důležitý je rozhovor Alenky s květinami. Z tohoto důvodu jsme si mohli dovolit vyřešit situaci následovně: Jednotlivé repliky v mluvené češtině si rozdělili oba herci i dvě slyšící tlumočnice. Repliky v ČZJ herečka, dvě slyšící tlumočnice a neslyšící tlumočnick. Promluvy dvou květin (Zlatá Lilie a Růže) tedy mluví čtyři osoby a znakuje čtyři tlumočníci.

Po překladu replik byla velice důležitá synchronizace navázání jednotlivých replik, aby byl rozhovor plynulý jak v českém, tak znakovém jazyce. Promluva v českém jazyce i ČZJ trvá přibližně stejný časový úsek a začátky a konce by se měly shodovat, protože se stává, že tlumočnice dozrakuje repliku v ČZJ a hned následuje její projev v českém jazyce. Není důležité kdo koho tlumočí do ČZJ. Probíhají dvě promluvy paralelně, ale synchronně.

Bílý Králík: (znakuje) Ticho, vy tam! Ať už vás neslyším! Květiny jsou nejhorší. Když se mluví, začnou všechny najednou, a já bych zvald, když slyším, jak jim huby jedou.

Tato replika je pouze znakována, není přeložena do českého jazyka. Slyšící diváci si mohou z mimiky a pohybů Králíka domýšlet, že se Králík snaží květiny umlčet.

V zahradě se postupně objevuje Kočka. Dělá grimasy v květinách. Květiny si ji zvědavě prohlížejí. Kočka se lísá k Alence.

Zlatá Lilie: Další květina, která se dovede pohybovat z místa na místo. Jako vy. Nechápu, jak to děláte.

Růže: Ale má stejně nešikovný tvar, jenom je tmavší.

Zlatá Lilie: Korunní plátky má těsněji u hlavy, ale ne tak rozčuchané jako vy.

Růže: To však není vaše vina. Vy začínáte vadnout, víte – a to si nikdo nemůže pomoci, aby nevypadal trochu neupraveně.

Alenka: To se mi ale vůbec nelíbí, že mě takhle urážíte.

Další rozhovor probíhá ve stejné podobě jako předchozí. Zcela náhodně ve výsledném tvaru vychází, že neslyšící tlumočnick vždy tlumočí promluvu slyšícího herce a dvě tlumočnice se prostřídají v projevu v mluveném jazyce a ČZJ. Opět není dodrženo rozdělení rolí mezi mluvčími. Slyšící herec říká repliku Zlaté Lilie a poté repliku Růže.

¹⁸ Velkými písmeny naznačeny použité znaky, v závorkách uveden český překlad.

Kočka s Králíkem se předhánějí o Alenčinu pozornost.

Kočka: Představte se, že jste nijaká.

Bílý Králík: Nebo jinaká.

Kočka: Jinaká než to, co jste byla.

Bílý Králík: Nijaká neboli žádná.

Ve scénáři v mluveném jazyce Králík s kočkou soupeří o pozornost Alenky, vesměs říkají věty se stejným významem, ale každý chce zapůsobit. Kočka a Králík znakují následující text:

Kočka: TY DOBRÝ. HORŠÍ – MŮŽE (Je to dobré. Může to být horší.)

Bílý Králík: NEMŮŽE – LEPŠÍ (Nemůže to být lepší.)

Kočka: POTLESK – SKLAPNI (No bravó, už mlč.)

Bílý Králík: PES – BAF BAF (Jen počkej, kde se vzal, tu se vzal - pes - baf.)

Kočka i Králík pouze znakují. Mluvní doprovod této situace zajišťuje sama Alenka, která říká původní repliky kočky i Králíka.

Kočka: Zdáte se takovou, jakou byste si přála být?

Bílý Králík: (znakuje) Jsi takovou, jakou by ses přála zdát?

S touto větou byl velký problém. Probíhala velice dlouhá debata v češtině nad významem tohoto sdělení. Diskutovalo se ve skupině a naše názory často byly i zcela opačné. Nakonec, i po dohodě s autorkou dramaturgie, se došlo k jednomu významu, který nakonec zazní v mluveném i znakovém jazyce. Neříkají se tedy dvě různé věty se stejným významem v jednom jazyce, ale jedna věta ve dvou jazycích.

Alenka: Už vám zase přestávám rozumět.

Alenka repliku nejdříve řekne, a pak ji znakuje.

Kočka si odtáhne Alenku stranou a zpívá.

Kočka a květiny (zpívá a provokuje Bílého Králíka, kytky znakují):

Litý pes potkal
myš. Řekl
„Slyš, ještě
dnes bude
soud. Na ten
tě povedu beze
všech ohledů,
beze všech pout.

Je mi dlouhá chvíle,
nestrpím protestů,
proto jenom čile
vydej se na cestu,
rychle dej se v klus!“

Řekla myš:
„Pane, slyš,
byl by bloud,

kdo by šel na ten soud.
Kde jsou svědci, kde je sudí?
Takovéhle právo budí ve mně
jenom hnus.

Kočka doráží na Králíka, ten utíká pryč.

Kočka: Já jsem
svědkem,
já jsem sudím.“
„K právu
v tobě
úctu
vzbudím!
Rozsudek
zní:
Smrt!“

Alenka: Kde je králíček? Králíčku!!!

Alenka utíká pryč. Kočka se směje. Květiny stále znakují SMRT.

V původním scénáři se ve zpěvu písně střídá Kočka s květinami. Přemýšleli jsme, jak vyřešit personálně překlad této písně do ČZJ. V konečné verzi své sloky zpívá Kočka a květiny píseň znakují. Sloku, kterou zpívají pouze květiny, zpívá slyšící herec a opět znakují květiny. Závěrečná sloka zazní v podání kočky, tlumočená květinami.

4.2.6 obraz: Tydlidum¹⁹ a Tidliti

Scénář:

Alenka dohoní Králíka na palouku, kde se za stromem objeví dvojčata Tydlidum a Tidliti, kteří se vzájemně drží kolem ramen. Oba se najednou představují Alence. Alenka jim oběma potřese nabízenými rukama. V této scéně se objevuje proslulá báseň Žvahlav, kterou Alenka interpretuje svými slovy. Poté se strhne válka o pátku. Alenka s Králíkem se vzdálí a Alenka chce poradit, jak do vysněné zahrádky. Králík ukáže na dvířka v kmeni, která se začala objevovat díky Alenčiným správným odpovědím.

Finální podoba scénáře:

Scéna:

V levé části jeviště jsou dva pruhy tylu svázané k sobě, aby tvořily iluzi stromu, za kterým se schovávají Tydlidum a Tidliti. Později se děj odehrává v celém prostoru před vyvýšeným jevištěm.

Slyšící herec představuje Tidliti a v celém obraze zajišťuje mluvený doprovod obou postav (mluví sám za sebe a komentuje myšlenky bratra), ke znakování používá pouze pravou ruku. Neslyšící tlumočnick ztvárňuje Tydlidu, m nemluví, pouze znakuje – a to pouze levou rukou.

Postup při stavění obrazu:

1. Podoba postavy:

Vymýšlení principu fungování a komunikování dvojčat: Pro tuto roli byl vybrán slyšící herec a neslyšící tlumočnick. Zpočátku se nevědělo, jak přesně budou společnou roli ztvárňovat, protože v tomto případě hodně záleží na souhře a „souznění“ herců. Nakonec se tandem herců osvědčil, oba dokázali vytvořit kompaktní dojem jedné rozpolcené

¹⁹ I když je v původním scénáři psáno Tydlidum, kvůli zjednodušení a možnosti hry s prstovou abecedou je používáno jméno Tidlidum, jméno Tidlidum je také používáno u replik v poslední verzi scénáře.

postavy. V ČZJ existují znaky jednoruční nebo obouruční. V některých případech se může stát, že při současném znakování jednoručního znaku oběma rukama dojde ke změně významu znakované informace. Tohoto faktu jsme využili v tomto obraze, snažili jsme se vymyslet, co nejvíce takovýchto příkladů a začlenit je do obrazu. Důležité bylo, aby informace byla v souvislosti s dějem. Nechtěli jsme dělat tyto vtípky za každou cenu, bez smysluplné návaznosti na kontext. Vybíraly se takové znaky, které se hodily do textu a nepůsobily tak, že tam jsou násilně vřazeny. Při tomto počínání byla opět nesmírně důležitá iniciativa a zkušenosti neslyšících tlumočnicků, jež se ve svém jazyce lépe orientují.

2. Vytvoření hrubého překladu:

Většina překladu replik v tomto obraze vznikala během zkoušení s herci, nebyla předem příliš připravována, neboť záleželo především na souhře herce a tlumočnicka.

3. Báseň Žvahlav:

Báseň Žvahlav byla znovu vytvořena přímo v ČZJ, inspirována příběhem básně a využívající podobné jazykové přesmyčky. V tomto případě se neslyšícím tlumočnickům nastínil dramaturgický pohled na obsah básně, byl vysvětlen cíl existence básně. Na základě těchto informací neslyšící tlumočníci vytvořili variaci na báseň Žvahlav v ČZJ. Tuto báseň v ČZJ můžeme označit za umělecký překlad do ČZJ.

4. Nácvik scény v prostoru:

Dotvoření pohybů a hereckého projevu všech aktérů, dokončení závěru scény.

5. Finalizace a rytmizace scény.

Finální podoba obrazu s poznámkami týkajícími se překladu:

Alenka doběhne na palouk, kde oddechuje Bílý Králík. Za stromem se objeví Tidlidum a Tidliti, objímající svého druha rukou kolem krku.

Alenka je udýchaná, konečně dohonila Králíka. Posadí se pod strom. Králík ji upozorní na dvojčata, která si Alenku zvědavě prohlížejí a snaží se jí dotknout. Alenka je vystrašená. Dvojčata jsou spojená – drží se, takže každý má volnou pouze jednu ruku. Dvojčata působí neohrabaně, každý si chce dělat, co sám chce, ale jsou spojení, což jim velice znesnadňuje situaci.

Tidlidum: Dobrý den.

Tidliti: Dobrý den.

Oba chtějí Alenku pozdravit DOBRÝ DEN. Oba znakují DOBRÝ DEN, při obouruční prezentaci však vznikne znak TOVÁRNA. Tidliti tento posun ve významu komentuje „Továrna?“ Tidlidum pak odvede bratrovu pozornost gestem „podívej se támhle“ a sám znakuje DOBRÝ DEN. Tidliti pak také sám znakuje stejný pozdrav.

Alenka: Dobrý den.

Alenka pozdraví ve znaku i mluvené češtině. Králík znakuje DOBRÝ DEN.

Následující pasáž původní scénář neobsahoval a vznikla během zkoušení:

Tidlidum a Tidliti: Dovolte, abychom se představili.

Tydliiti mluví, Tidlidum znakuje.

Dále obouruční prstovou abecedou hláskují své jméno T-I-D-L-I- a poté nastává problém. Jeden chce ukázat T, druhý D – nakonec vznikne písmeno E. Pak dvojčata dostanou nápad, každý chce své jméno vyhláskovat sám. Znakují JÁ – SÁM. Znak SÁM je také jednoruční znak a při současném znakováním oběma rukama vznikne znak SOBEC. Tydliti to opět slovně komentuje. Pak již každý sám znakuje JÁ – SÁM a jednoruční prstovou abecedou hláskují své jméno. Tidliti je slovně oba představí.

Alenka a Králík opakují jejich jména.

Dvojčata opět říkají svá jména, Tydliti jejich jména neustále opakuje, až přejde do jakéhosi zpěvu. Tydlidum se s ním snaží držet krok a hláskuje prstovou abecedou písmenka, až se mu prsty motají, nakonec Tidliti umlčí.

Dvojčata si něco šeptají a lákají Alenku a Králíka k sobě. Prosí je, je použit znak PROSÍM (jedná se o dvouruční znak, dvojčata jej znakují společně každý svou volnou rukou). Poté je začarují a usadí na místo, aby mohli předvést své vystoupení.

Tidlidum a Tidliti:

Bylo smažno, lepě svihlí tlové
se batoumali v dálnici,
chrudošní byli borolové
na mamné krsy žárnící.

„Ó, synu, střež se Žvahlava,
má zuby, drápy přeostře;
střež se i Ptáka Neklava,
zuřmící Bodostre!

Svůj chopil vorpálový meč,
jímž lita soka vezme v plen,
pak used v tumtumovou seč
a čekal divišlen.

A jak tu vzdeskné mysle kles,
sám Žvahlav, v očích plameny,
slét hvíždě v tulížový les,
a drblal rameny.

Raz dva! Raz dva! A zas a zas
vorpálový meč spěl v šmiků let.
Žvahlava hlavu za opas
a už galumpal zpět.

Tys zhubil strastna Žvahlava?
Spěš na mou hruď, tys líten rek!“
„Ó, radostný den! Avej, ava!“
Ves chortal světný skřek.

Bylo smažno, lepě svihlí tlové
se batoumali v dálnici,
chrudošní byli borolové
na mamné krsy žárnící.

Oba: Co vy na to?

Tidliti recituje v češtině celou báseň sám. Tydlidum ve spolupráci s Tidliti báseň znakuje. Tydlidum znakuje levou rukou jako dominantní rukou, Tydliti znakuje pravou rukou, která funguje jako ruka pomocná.

Báseň v českém jazyce a v ČZJ jsou sice dvě samostatné jednotky, lze je ale prezentovat i samostatně. Báseň v rámci inscenace byla nacvičena jako choreografie, ve které je recitace a znakování úzce propojeno a přesně navázáno, takže tvoří celek. Během přednesu dochází i k interakci s diváky (tj. s Alenkou a Králíkem) – Alenka zareaguje na verš: „Spěš na mou hrud.“ a opravdu skočí dvojčatům do náruče.

Alenka je chvíli zaražena, přemýšlí.

Alenka: Smažno, to bude půl dvanácté dopoledne, svihlý znamená svižný a štíhlý, tlové, to budou všechna zvířata, která končí na tl, třeba... Popokatepetl, krsy jsou jakýsi druh zelených vepříků, co je to mamný, tím si nejsem docela jistá, a dálnice je asi trávník kolem slunečních hodin, který se rozkládá daleko dopředu, daleko dozadu a daleko na obě strany.

Bílý Králík: Nu, a co to je batoumati se?

Alenka: Batoumati se vzniklo stažením sloves batoliti se a cloumati. Chrudošný znamená hrubý, neurvalý, vrtošivý a lenošný. Jméno Chrudoš je od něho odvozeno. Borolov je malý, ošumělý ptáček, jemuž peří trčí z těla na všechny strany – něco jako oškubané oprašovátko. A dál už je to značně lehčí.

Alenka mluvenou řečí vysvětluje jednotlivé pojmy, které si z básně zapamatovala. Králík znakuje otázku, ona ji zopakuje a pokračuje ve svém monologu. Králík tlumočí oba Alenčiny monology, překlad textu však nevychází z textu v českém jazyce, ale z básně v ČZJ. Neslyšícím divákům jsou tak vysvětlovány nesmyslné znaky, stejně jako slyšícím divákům nesmyslná slova, se kterými se setkali v předcházejícím přednesu básně.

Tidlidum a Tydliti se během tohoto vysvětlování začnou poštuchovat. Alenka si všimne, že ji dvojčata neposlouchají a přeruší jejich potyčku. Dvojčata přestanou, vzájemně se upravují.

Tidliduma Tydliti: Vidíte tohle?

Alenka: Je to jen pálka. Stará a zlámaná.

Opět je dodrženo původní rozdělení – Alenka a Tydliti mluví, Králík a Tydlidum znakuje. Tydliti je provinilý, Tydlidum je podrážděný. Diváci si mohou všimnout rozporu v jejich výrazu, vyjadřují tak každý jiné citové rozpoložení.

Tidliti: (mluví) *Není stará! Je nová, on ji včera koupil. A já rozbil. Válka bude. Souhlasíš? Souhlasím.*

Tidlidum: (znakuje) *Není stará! Je nová, já ji včera koupil. Ty jsi ji rozbil! Válka bude. Souhlasíš?*

Tidliti dál mluví provinile. Tydlidum je naštvaný a vyhlašuje bratrovi válku. Oba mají stejné repliky, ale používají jiné slovesné osoby: „**On** ji koupil, **já** ji rozbil“ oproti „**Já** ji koupil, **ty** jsi ji rozbil“. V tomto případě není potřebný další překlad, diváci jasně pochopí, kdo pálku rozbil a kdo je kvůli tomu naštvaný. V původním scénáři byly předepsány tyto repliky:

„**Tidlidum:** Není stará! Je docela nová, koupil jsem ji včera. Rozbils ji ty! Válka bude. Souhlasím.“

Znak SOUHLASIT je dvouruční. Tydlidum zaznakuje znak jednou rukou,²⁰ když Tydliti souhlasí, doplní celý znak. Toto je hra se znaky – znak, který se je běžně prováděn oběma rukama současně, je nyní realizován postupně, což v tomto kontextu dává sdělení konkrétní význam.

Oba bratři se začnou chystat na boj. Bojují. Usmířují se a znovu bojují. Následuje pohybová kreaace boje. Dvojčata si šlápnou na nohu, ale bolí to oba. Alenka a Králík je parodují a smějí se jim.

Alenka: A to všecho pro jedinou pátku! Kdybyste mi radši řekli, která je nejkratší cesta do krásné zahrady.

Králík tuto repliku tlumočí.

V tomto okamžiku měl obraz skončit výkřikem obou dvojčat. Během zkoušek však herec a tlumočnický scénárista dále rozehráli a dokončili takto:

Tydliti: Vítězství? Moje vítězství. Naše vítězství.

Opět se zde využita hra se znakovým znakem. Znak VYHRÁT²¹ (pomocná ruka ve tvaru B je otočená dlaní vzhůru, dominantní ruka provede pohyb „jako něco z dlaně vzala“, tvar ruky B→A) je dvouruční. Tidliti po boji mimovolně nechá před tělem ruku dlaní vzhůru, Tydlidum mu z dlaně „vezme vítězství“. Raduje se, ale jakmile ruku povolí, Tidliti mu „vítězství vezme“. Nakonec oba znakuje část znaku VYHRÁT, která je znakována dominantní rukou.

Tydliti: Omluva. Já se omlouvám, néé já se omlouvám. Já se... Já... Já...

Probíhá hra se znakovým OMLUVA²² (pomocná ruka ve tvaru B, otočená dlaní dolů, dominantní rukou ve tvaru B, dlaní dolů, provádíme kroužky po hřbetu pomocné ruky), Tydliti nastaví hřbet ruky, Tydlidum dominantní rukou dokončuje znak – omlouvá se, dvojčata si vymění ruce – nyní se omlouvá Tydliti. Opět si vymění ruce a tak dále. Nakonec se začnou dohadovat, kdo se komu omlouvá.

Tidliti a Tidlidum zakřičí. TMA.

4.2.7 obraz: U královny

Scénář:

Alenka a Králík se nacházejí v královské zahradě, vyslechnou rozhovor karetních zahradníků, kteří se najednou vrhají tváří k zemi, protože přichází Královna. Královna rozkazuje „hlavu dolů“, Král za ní všem potrestaným dává milost. Královna si všimne Alenky a ptá se jí, kdo je. Alenka se představí. Královna se ptá na zahradníky, Alenka poněkud drze odpovídá, že to není její starost. Královna rozkáže srazit jí hlavu, Král se jí to snaží rozmluvit. Královna se uklidní, ale všimne si růží, které jsou natřené barvou. Rozkáže srazit hlavu zahradníkům. Alenka zahradníky schová, takže je vojáci nenajdou, ale královně oznámí, že jim již hlavu setnuli. Královna se Alenky ptá, zda umí hrát kriket. Začíná se hrát kriket.

Hraje se s plameňáky a ježky, hra nemá žádná pravidla, Královna zuří, opět se objevuje po částech Kočka, ztrapňuje královnu, snaží se Alenku dostat do problémů.

Kočka mluví s Alenkou o královně, ta je však poslouchá. Kočka je na královnu drzá, nechce jí políbit ruku, proto ji tentokrát Král chce nechat odstranit, Královna vydává rozkaz srazit kočce hlavu. Přivolaný popravčí protestuje, že nemůže srazit hlavu, která nemá tělo. Kočka nakonec zmizí. Královna chce nechat srazit hlavu všem. Alenka už toho má dost a napohlavkuje

²⁰ Znak SOUHLASIT je srozumitelný i tehdy, pokud se znakuje pouze jednou rukou.

²¹ Podle kontextu se překládá do českého jazyka jako „vyhrát, zvítězit, výhra, vyhrát“.

²² Podle kontextu se překládá do českého jazyka jako „promiň, omlouvat se, omluva“.

královně. Kočka se vysmívá. Alenka prchá, ptá se Králíka, proč jí nepomohl. Ten opět sdělí mravní ponaučení. Najednou se objeví vojáci a Alenku a Králíka odvedou pryč.

Finální podoba scénáře:

Scéna:

Alenka a Králík přicházejí na scénu, nahlízejí do zahrádky, najednou přichází Kočka. Alenka a Králík se schovají těsně pod jeviště za pytle. Na scénu přicházejí další dvořané (Kloboučník, dvořan).

Scéna se rozsvítí na vyvýšeném jevišti zezadu, je osvětlen tyl, který je v přední části jeviště. Královna si stoupne před tyl – tyl strhne, což navozuje pompézní příchod královny. Tento příchod však dopadne poněkud trapně, když tyl spadne královně na hlavu, místo aby ladně spadl za ni a vytvořil jí tak krásný závoj. Král jí pomáhá se z tylu vymotat, mezitím ji dvořané zdraví.

Scéna s karetními zahrádky je vynechána.

Královna používá pouze ČZJ, jejím tlumočnickem je král, který pouze tlumočí myšlenky královny. Svůj názor projevuje pouze řečí svého těla, intonací hlasu, z čehož poznáme, že je velmi submisivní a bojí se dávat najevo svůj názor, i když často s královnou nesouhlasí.

Postup při stavění obrazu:

1. Podoba postavy:

Královna a Král tvoří „tlumočnickou dvojici“, Alenka a Králík vystupuje jako tato dvojice pouze v závěru obrazu, na začátku Králík pouze mlčky přihlíží a Alenka si své repliky sama tlumočí do ČZJ

2. Vytvoření hrubého překladu:

V překladu replik nenastal žádný zvláštní problém. Nejnáročnější bylo naučit slyšící herce promluvy v ČZJ.

3. Nácvik choreografie hry kriket.

4. Nácvik pohybových variací při špatné hře královny.

5. Nácvik kombinovaného projevu herců v češtině a v ČZJ.

6. Nácvik scény v prostoru:

Dotvoření pohybu a hereckého projevu všech aktérů, nácvik dialogů.

7. Finalizace a rytmizace scény:

Tato scéna je pohybově poměrně náročná kvůli choreografii kriketové hry.

Finální podoba obrazu s poznámkami týkajícími se překladu:

Samostatná situace:

Bílý Králík ukáže Alence malá dvířka v kmeni stromu, která se začala objevovat díky Alenčiným správným odpovědím.

Alenka: To je velmi podivné. Ale všechno je dnes podivné. Myslím, že tam můžeme vejít. Alenka vejde dveřmi a octne se v oné krásné zahradě mezi pestrými záhony květin a chladnými vodotrysky.

Tato scéna je nakonec vyřešena velice zjednodušeně. Králík a Alenka zahlédnou zahrádku – ta je vytvořena pomocí světelného pásu, který se postupně rozšíří a vstoupí do něho Král a Královna.

Všichni: (zakřičí) Královna! Královna!

Královna: Kdo jsi?

Alenka se zjeví před Královnou, Královna se Alenky v ČZJ na něco ptá, ale Král si užívá ovace dvořanů a netlumočí. Nakonec Král otázku přetlumočí do češtiny.

Alenka: Jmenuji se Alenka, ráčí-li Vaše Veličenstvo.

Alenka znakuje JMÉNO MOJE ALENKA, pak řekne svou repliku v českém jazyce.

Královna i ostatní dvořané její jméno opakují.

Královna, Král: A co tady děláš?

Alenka: Co tady děláte vy?

Alenka řekne svou repliku a pak znakuje TY TADY PROČ?

Královna: Hlavu jí srazte! Hlavu –

Alenka: Nesmysl!

Královna: Jaký nesmysl? Hlavu jí srazte!

Královna znakuje, Král mluví, Alenka svou repliku řekne a pak ji znakuje.

Král: Uvaž drahá, vždyť je to jenom dítě!

Král řekne svou repliku a pak znakuje ONA DÍTĚ, přitom královně hladí ruku a snaží se ji uklidnit.

Královna: (Alence) Umíte hrát kriket? Budeme hrát kriket! Všichni na svá místa!

Král pomůže královně sundat závoj – tyl, a také jí pomůže dolů z vyvýšeného jeviště. Ostatní se zatím seřadí a připraví se na hru.

Následuje pohybová variace hry kriket.

Lidé začnou hrát s královnou kriket. Královna hraje špatně. Poprvé se jí míček utopí ve vodě, podruhé jím sestřelí kachnu.

Po každém špatném pokusu následuje nucený potlesk a zvolání „Bravo“. Když se Královna do míčku netrefí, všichni se jí za zády smějí, ale jakmile se na ně otočí, tváří se vážně. Všichni se královny bojí.

Hra pokračuje – všichni se hrou přesunou na vyvýšené jeviště. Dole v polštářích zůstává Alenka a přichází Kočka.

Kočka: Jak se máte?

Alenka: Nemyslím, že vůbec hraji správně. Zdá se, že nemají žádných pravidel.

Kočka: Jak se vám líbí Královna?

Kočka i Alenka své repliky mluví a znakují. Některé části je třeba produkovat zcela odděleně, jiné je možno kombinovat. Například repliku „Jak se vám líbí Královna?“ Kočka řekne v češtině a při slově královna doplní znak KRÁLOVNA, dále pokračuje ve znakovém jazyce: LÍBIT – JAK – doplněno mimikou vyjadřující otázku v ČZJ.

Alenka: Královna. Je tak strašně – (uvědomí si, že Královna poslouchá) zručná, ta jistě vyhraje.

Královna, Král: S kým to mluvíte?

Alenka: To je Kočka, my spolu kamarádíme.

Královna, Král: Její vzezření se mi vůbec nelíbí. Nicméně dovolím, aby mi políbila ruku, bude-li chtít.

Kočka: To asi nebude.

Kočka se přemístila za polštáře, takže z ní je vidět pouze hlava, budí dojem, že má pouze hlavu.

Alenka opět kombinuje dle možností promluvu v českém jazyce a ČZJ. Královna znakuje, Král tlumočí. Kočka řekne svou odpověď v češtině a důrazně opovržlivě zavrtí hlavou.

Královna, Král: Jak je drzá!

Královna, Král: Srazte jí hlavu! Popravčí!

Hledá se popravčí. Alenka se snaží kočku odehnat. Když se Král vrátí s popravčím, začíná spor.

Královna, Král: Srazte jí hlavu!

Popravčí: (znakuje) To ne. To ne. To ne. Nelze. Nemůže. Nelze někomu stít hlavu, není-li tu tělo, z kterého by ji bylo možno utít. To ne.

Královna: Všechno, co má hlavu, může být štáto. Nemluvte nesmysly.

Popravčí: Je to její Kočka. Ať to rozhodne ona.

Na scénu přichází popravčí, který pouze znakuje. Jeho repliky tlumočí opět král. Působí to, jako by si nahlas pro sebe tlumočil to, co popravčí říká, a pak nahlas tlumočí královnu.

Alenka: Ale ta Kočka moje není.

Alenka u této repliky mluví a současně znakuje, slovosled kopíruje znakový sled věty v ČZJ, proto v češtině replika působí poněkud zvláštně. Vzhledem k situaci je však i tato replika uvěřitelná, zvláště když herečka situaci dohraje – Alenka je zmatená, nechápe, brání se.

Kočka začne mizet, zůstává jen škleb – tzn. Kočka odejde, všichni ji zmateně hledají.

Královna, Král: Není tu žádná Kočka.

Alenka: A... problém.

Královna, Král: Srazit všem hlavu!

Král: Všem.

Královna, Král: Všem srazit hlavu.

Král: Vám všem.

Alenka: Tak už toho mám ale vážně dost.

Alenka napohlavkuje Královně.

Alenka opět kombinuje mluvenou češtinu a projev v ČZJ. Král tlumočí královnu. Pokud Král sám říká své repliky, doplňuje je znakem.

Nastává menší chaos, Alenka utíká, popravčí ji honí, do toho pokřikuje Kočka a Královna se rozčiluje.

Kočka: Napohlavkovala Královně! Napohlavkovala Královně!

Královna: Srazte jí hlavu! Srazte jí hlavu!

Královnu tlumočí král, Kočka mluví a poté znakuje svou repliku.

Alenka prchá. Všichni se jí snaží chytit. Dohoní ji pouze Bílý Králík.

Alenka: Až já budu královnou, nedovolím vůbec žádné popravky. Proč jste mi nepomohl?

Bílý Králík: (znakuje) Nezastal jsem se vás, protože nevíte, co chcete. A z toho je možné se naučit, že je to láska. Láska, kterou se točí svět.

Alenka: Mám se naučit, že je to láska? Láska, kterou se točí svět??

Bílý Králík: (znakuje) Buď takovou, jakou bys chtěla, aby si mysleli, že jsi.

Alenka: (dívá se na Králíka a překládá ho): Buď takovou, jakou bys chtěla, aby si mysleli, že jsi... Aha! Teď Vám rozumím.

V tu chvíli se objeví popravčí a zatkne Králíka.

V této situaci již se Alenčiny znalosti znakového jazyka zlepšily tak, že její repliky již netlumočí Králík, ale Alenka vždy to, co řekne, poté tlumočí do ČZJ.

4.2.8 obraz: Králíkův soud

Scénář:

Vojáci přivádí Alenku a Králíka do soudní síně, kde již je Král, Královna a Kočka. Kočka předčítá obžalobu, což je básnička o tom, jak Králík ukradl královně koláče. Je předvolán první svědek – Kloboučník, třese se a mluví o čaji. Druhým svědkem je Alenka. Kočka předloží nalezený dopis, zjišťuje se, kdo ho napsal. Celá výpověď je zmanipulovaná. Kočka přečte dopis, který ve své podstatě nic neříká. Alenka napadá tento důkaz, Král ji chce vykázat ze soudní síně, ale nepodaří se mu to. Rozebírají se některá tvrzení z dopisu. Král vyzývá porotu, aby uvažovala o výroku. Královna požaduje nejdříve rozsudek. Alenka to označí za nesmysl, čímž si opět vyslouží trest setnutím hlavy. Najednou Alenka vyroste a pomůže Králíkovi utéct. Karty se na ni sesypou, náhle je Alenka zpět ve svém pokoji.

Finální podoba scénáře:

Scéna:

Na scéně těsně před diváky pobíhá Alenka, Kloboučník a dvořan a snaží se nahlédnout do soudní síně (směrem za diváky), vzadu na jevišti je již připravena soudní síň. Uprostřed na stupínku na vyvýšeném jevišti stojí Královna, vpravo dole na stupínku stojí Kočka – hlasatel, vlevo dole stojí král. Vlevo více vpředu klečí obžalovaný Králík. Vepředu úplně vlevo se shromáždí Alenka, Kloboučník a dvořan.

Postup při stavění obrazu:

1. Vytvoření hrubého překladu:

V původním scénáři byly tyto repliky: *Královna: To je ale velmi nedůležité. Kočka: Vaše veličenstvo ovšem chtělo říci důležité.* V překladu slov důležité a nedůležité není žádný zajímavý prvek. Proto jsme vymysleli jiný vtip a k němu našli adekvátní překlad do českého jazyka: kontrast slov výstavní a důležité. Znak DŮLEŽITÝ je realizován oběma rukama, tvar ruky V, dlaně směřují k tělu, pohyb je konán ve směru od těla a k tělu (třikrát stejně). Znak VÝSTAVNÍ je realizován podobně, jediným rozdílem je, že pohyb se koná ve směru od těla a k tělu s posunem rukou zleva doprava (vlevo – uprostřed – vpravo).

2. Překlad básně:

Obžaloba: text byl přeložen do ČZJ a promluva nacvičena slyšící herečkou pod dohledem neslyšících tlumočnicků.

Dopis: jedná se spíše o pohybovou variaci, použit byl volný překlad do ČZJ s využitím prvků pantomimy, kterou ztvárňují dva tlumočníci.

3. Nácvik kombinovaného projevu herců v češtině a v ČZJ.

4. Nácvik scény v prostoru:

Na scéně jsou přítomni všichni herci a tlumočníci, režisérka mohla více rozehrát mizanscénu.

5. Finalizace a rytimizace scény:

Po supervizi neslyšícími experty se ukázalo, že se na scéně rozehrává mnoho akcí a situace se stává nepřehlednou a nesrozumitelnou pro neslyšícího diváka. I přesto, že Královna byla uprostřed na vyvýšeném místě, neslyšící divák nestihl postřehnout začátek jejího znakování a nemohl proto pojmut všechny důležité momenty. Muselo se více pracovat s nasměrováním pozornosti diváků. V momentě, kdy probíhal „slovní souboj“ mezi Alenkou a Královnou, upozorňovali ostatní dvořané pohledem na postavu, která právě znakovala.

Finální podoba obrazu s poznámkami týkajícími se překladu:

Kočka: Ticho v soudní síni!

Královna, Král: Hlasateli, přečti obžalobu!

Kočka: *(rozvine pergamenový svitek a čte následující verše, na konci tleskne)*

Srdcová Královna napekla koláčů
to v krásný letní den,
Bílý Králík jí je ukradl z pekáčů
a utek s nimi ven.

Kočka mluví a znakuje. Obžalobu nejdříve přečte – Alenka, Kloboučník a dvořan jsou ke Kočce její promluvou fascinovaně přitahováni. Poté Kočka celý text přednese znovu v ČZJ. Ti tři opět fascinovaně sledují každý její pohyb. Po tlesknutí na konci se rychle vrátí na svá místa.

Královna, Král: Zavolejte prvního svědka.

Kočka: První svědek. Kloboučník.

Přichází Kloboučník.

Královna, Král: Vydejte své svědectví nebo Vás dám popravít!

Kloboučník: Zrovna jsem pil čaj. Omlouvám se! Pil jsem čaj. Omlouvám se! Čaj. Omlouvám se!

Kočka mluví a poté znakuje, Kloboučník svou repliku nejdříve zaznakuje a pak ji řekne v češtině.

Kloboučník se rozběhne za královnou, ale Král mu zastoupí cestu a vyhodí ho.

Královna, Král: Tohle není žádné svědectví. Popravit.

Kloboučník zmizí – postava tlumočnicka sundá kostým Kloboučníka a dále vystupuje jako další dvořan.

Královna, Král: Zavolejte dalšího svědka!

Kočka: Druhý svědek. Alenka.

Alenka: ZDE!

Alenka jde ke Královně, Král a dvořané ji zadrží a usadí vepředu uprostřed, čelem k divákům.

Královna, Král: Co víte o celé věci?

Alenka: Nic.

Královna, Král: Vůbec nic?

Alenka: Vůbec nic.

Alenka již nepotřebuje žádného tlumočnicka, je schopna si všechna sdělení přetlumočit.

Královna: To je velmi výstavní.

Král: To je ovšem výstavní... cože?

Kočka: Vaše Veličenstvo chtělo ovšem říci ne výstavní, ale důležité.

Královna: Ovšem, důležité, jsem chtěl říci.

V této fázi bylo velice důležité nasměrovat pozornost diváků na znakování Královny a poté Kočky, která napravuje Královnin omyl.

Kočka: Ráčí-li Vaše Veličenstvo, právě byl nalezen tento papír.

Královna, Král: Co je v něm?

Kočka: Nevím, je to dopis, který obžalovaný napsal pro někoho.

Královna, Král: Komu je adresován?

Kočka: Adresován není a dopis to taky není. Je to báseň.

Kočka mluví a sdělení prokládá znakováním tak, aby byla zajištěna srozumitelnost v českém jazyce i v ČZJ.

Královna, Král: Je to rukopis obžalovaného?

Kočka: Není, a to je na tom to nejpodivnější.

Kočka odpověď vyhrkne pouze v českém jazyce. Královna zadupe a zlostně se na Kočku podívá, ta ihned celou odpověď znakuje v ČZJ. Odpověď nebylo možné nijak lépe zkombinovat, bylo třeba celou souvislou větu říci v ČZJ a češtině, proto jsme vymysleli tuto situaci.

Královna, Král: Pak musil napodobit rukopis někoho jiného.

Alenka: Ráčí-li Vaše Veličenstvo.

Alenka se prudce zvedne a jde ke královně, a pak jde ke Králíkovi.

Alenka: To není žádný důkaz, nemohou mu to dokázat, není to podepsáno.

Druhou část Alenčiny repliky znakuje Králík.

Alenka přivede Králíka ke Královně. Dvořané Alenku pronásledují, ale jsou pomalí, nakonec do sebe narazí a spadnou na zem.

Královna, Král: Jestliže jste to nepodepsal, tak je to jenom tím horší. To jste jistě zamýšlel nějakou špatnost, jinak byste se byl poctivě podepsal. To dokazuje jeho vinu.

Alenka: Ale to není žádný důkaz! Vždyť ani nevíte, o čem ty verše jsou.

Alenka svou repliku nejdříve vykřikne a pak rozčileně znakuje.

Královna, Král: Přečtete je.

Kočka začne číst verše.

Kočka: On řekl mi, žeš u ní byl
a mluvil o mně s ním;
Ona mi velmi měla za zlé,
že plavat neumím.

On vzkázal, že jsem odešel,
(což, víme, pravda jest!):
Půjdou-li věci takto dál,
kterou se dáte z cest?

Já je dal jí, on zase jim,
vy pak je dali nám:

Ač všechny byly nejdřív mě,
zas vrátily se k vám.

Zapletu se já či on
v tu nepřijemnou věc,
tu doufáme, že vrátíte
jim volnost nakonec.

Já domníval se, že jste byl
(než na ni záchvat pad')
překážkou mezi ním a mnou,
a jí a námi snad.

Jen neprozrad', že nade vše
je ony měly rády;
to musí zůstat tajemstvím
jen mezi kamarády.

Kočka čte verše, porozumění obsahu básně pro neslyšící diváky zajistí dva dvořané, kteří obsah básně volně tlumočí do ČZJ s využitím pantomimy.

Královna, Král: To je nejdůležitější výpověď, kterou jsme dosud slyšeli.
Alenka: NE.

Alenka zakřičí a dál už pouze znakuje.

Královna se s Alenkou hádají ve znakovém jazyce.

Alenka: (nadále už pouze znakuje) Báseň nedává smysl. Dovede-li to kterýkoli z nich vysvětlit, dám mu pětník.

Královna: Zákon čtyřicátý druhý: Veškeré osoby vyšší jedné míle musí opustit soudní síň.

Alenka: Já nejsem vyšší jedné míle.

Královna: Jste. Opusťte soudní síň.

Alenka: Tak ať, ale já nepůjdu. A mimo to není to žádný zákon: vy jste si to zrovna teď vymyslili.

Král (znakuje): (znakuje) Necht' porota uvažuje o svém výroku.

Celá tato pasáž je pouze v ČZJ, napjatou situaci dotváří dramatická hlasitá hudba. Informace, které divákům neovládajícím znakový jazyk unikají, nejsou pro děj nikterak zásadní. Důležitá je atmosféra shonu, nevráživosti, zloby, která vyvrcholí výkřikem královny.

Královna: (mluví nahlas) Neeeeee! Rozsudek napřed – výrok poroty potom.

Všichni jsou zděšení, že Královna mluví. Ta si uvědomí svou chybu a vše zopakuje v ČZJ. Komunikace s Alenkou dál pokračuje pouze v ČZJ.

Alenka: (pouze znakuje) Nesmysl! To je nápad, chtít rozsudek před výrokem poroty!

Královna: Srazte jí hlavu!

Tomuto znaku již diváci zcela jistě rozumí, protože jej Královna používala velice často.

Všichni se vrhnou na Alenku a Králíka. Oni jim uniknou – vylezou nenápadně ze skrumáže.

Alenka se navrácí do svého světa. Je v pokoji, mává přes stěnu Králíkovi.

Králík: Ahoj.

Králík promluví slabým hláskem. Nic není, jak se na začátku zdálo. Alenka se dostala do zvláštního světa, kde zpočátku ničemu nerozuměla, nechápala podivný svět, kde se „mluví rukama“. Postupně začínala rozumět, sama se naučila znakovat, skamarádila se s Králíkem a uvědomila si, co je důležité. Alenka našla sama sebe.

Alenka: (znakuje) Jsem Alenka. Neslyším. Jsem neslyšící.

5 Reflexe představení a procesu zkoušení, recenze

Zde bych ráda uvedla v citaci několik postřehů od členů tvůrčího týmu a od některých diváků:

Lukáš Rieger, dramaturg – o znakovém jazyce:

„Znakový jazyk je pro mne velice lákavým světem, ve kterém mohu spatřovat svůj vlastní jazyk, způsoby myšlení i možnosti vzájemné komunikace z nezvyklé strany. Navíc je tento jazyk jaksi bytostně tělový, což je mi jako herci velmi blízké: odlišným způsobem používá nejen gesta, ale i mimiku. Zároveň se jedná o znakový systém odvozený v mnoha ohledech od napodobování běžného chování – podobně jako to, ovšem jinak (a pokaždé znovu: ve smyslu ustavování koluce), dělá i divadlo. Znakový jazyk je tak pro mě nečekanou a vítanou inspirací při přemýšlení o sémiotice jazyka divadelního.“

Daniela Tesaříková, tlumočnice – o inscenaci a pojetí své role:

„Nejzajímavější se mi zdá právě ta souhra obou jazyků, které jsou schopné fungovat společně v jednom prostoru, vzájemně se neruší a spíše se doplňují. Zajímavé jsou také principy v jednotlivých scénách, kde se se znakovým jazykem hraje např. Housenka – troje ruce atd.“

„Připadalo mi, že režisérka měla hodně připomínek k herecké akci u slyšících herců, ale méně k nám znakujiícím hercům. Od začátku jsem si sama pro sebe definovala svoji roli jako roli tlumočnicka, což se nakonec ale překlopilo, díky charakteru představení, spíše do té herecké role.“

Veronika Slámová (Mikulová), neslyšící tlumočnice – o procesu překladu scénáře a o inscenaci:

„Byla to pro mě obrovská zkušenost. Přeložit všechny ty metafory a slovní hříčky, kterým jsem zpočátku úplně přesně nerozuměla... Celkově se mi postup při překladu líbil. Snažili jsme se všechny významy co nejvíce přiblížit kultuře Neslyšících, a to i způsob, jakým některé znaky používají.“

„Některým replikám jsem já rozuměla, ale když jsme je přeložili do znakového jazyka, nebylo to zcela srozumitelné a někteří neslyšící, kterým jsem to ukazovala, tomu nerozuměli. Museli jsme to zkusit jinak.“

Gabriela Ženatá, režisérka – o komunikaci s neslyšícími herci:

„Problémy v komunikaci samozřejmě místy nastaly. Vzájemné nepochopení, jiný styl humoru – ale to je podle mého názoru běžné i v komunikaci, kdy není bariérou neznalost jazyka toho druhého člověka. Tak jako u všech jiných projektů, na kterých jsem se podílela, jednoduše nejprve delší dobu trvalo nalezení „společné řeči“. Domluva s neslyšícími probíhala především skrz tlumočnicka, jelikož jsem potřebovala současně vysvětlovat jak slyšícím, tak neslyšícím hercům. Velmi se mi líbil přístup dramaturga Lukáše Riegra, který šel zcela proti jakékoliv

jazykové bariéry a dával připomínky skrz znaky, které si pamatoval nebo pantomimicky nebo sám kousek předebral. Já jsem se spíše spoléhala na překlad.“

Petr Neméth, herec – o představení:

„Míra úspěšnosti u inscenací (zda se líbilo nebo ne) je vzápětí hned onen potlesk. Herec se většinou ani nedívá na lidi a jen se bezděky usmívá do tleskajícího hlediště s rozzářeným úsměvem, podle toho, jak moc mu tleskají. Zde to bylo jiné, potlesk v jednu chvíli utichl a místo toho se objevila spousta třesoucích se rukou. Byla to skvělá podívaná. Člověk přestal řešit míru zvuku a koukal se na ruce, na tváře, na rozzářené tváře, na každou z nich... Na ten malý okamžik, jsem se cítil jako neslyšící... Vše bylo tiché a přitom tak silné... A pak, že divadlo není kouzelné.“

Alžběta Vaculčiaková, herečka – o znakovém jazyce:

„A aké nádherné je používať znovu ruky! Ešte krajšie na komunikáciu! Aké je to náročné! Lebo ak mám prsty vystreté, znamená to pri tom istom pohybe niečo iné ako keď ich mám v päst. V dnešnej dobe často používame ruky a prsty iba na ťukanie do počítačov a telefónov, niekedy na rozbalenie sladkej odmeny, ale ako intenzívne sa s nimi dá pohádať, či kričať, či dokonca spievať!“

Nika Jáňová, studentka 3. ročníku VDN – o inscenaci:

„Na jevišti se objevuje sedm herců. Herců nebo tlumočnicků? Rozdíl mezi nimi se zde záměrně stírá a potenciál rozmanitosti vztahu herce a tlumočnicka je zde maximálně využit. Tohoto prvku si na inscenaci cením zřejmě nejvíce. To, s jakou nápaditostí se zde pracuje s jejich vztahem a jakými obměnami vztah prochází. Neslyšící a slyšící herci se střídají ve vedení, používají jak slovo, tak znak, samozřejmě v rámci jejich individuálních možností.“

„...a jsem schopná porozumět znakovému jazyku. Tím pádem jsem intenzivně vnímala jak složku zvukovou a mluvenou, tak složku pohybovou a vizuální a popravdě jsem je obě naráz nestíhala. Často mi něco unikalo. Najednou jsem si uvědomila, že se tak moc soustředím na vizuální tvar inscenace a způsob, jak v dané scéně vyřešeno tlumočení, že jsem zcela zapomněla vnímat, co se říká. A jelikož je inscenace opravdu potrhla v tom významu, že si dle Lewisovy předlohy hodně hraje se slovy a pouští se do všelijakých hádanek (a to vše navíc ve velmi rychlém tempu), hraje si tím pádem hodně i se znaky a s překladem.“

Michaela Sivčáková, studentka 1. ročníku VDN – o inscenaci:

„Velmi pozitivně hodnotím výber hudby. Melódie a piesne dodávali svojou vhodnosťou jednotlivým scénam očakávanú atmosféru. Niekedy nabudila tajomno, inokedy vytvárala napäté očakávanie, čo sa bude diať ďalej. Vyhovovala teda ako výberom, rovnako hlasitosťou a doprovdzala dej.“

Pohybový prejav jednotlivých hercov oceňujem. Ich zručnosti v telesnej oblasti zvyšovali kvalitu choreografií a obrazov jednotlivých scén. Nielen vďaka schopnostiam dodávali celému predstaveniu neoddeliteľné humorné situácie. Tie vznikali aj vďaka vtipu prezentovanému prostredníctvom znakového jazyka. Taktiež v hovorenej reči bolo možné zachytiť pokusy o zvolnenie situácie. Obe „časti“ publika si prišli na svoje. Tento fakt bol podľa mňa docieľený dobrou spolupracou medzi hercami profesionálnymi, nepočujúcimi a tlmočníkmi navzájom. Individualita jednotlivých hercov dokopy tvorila tento hodnotný celok.“

Slyšící divák – o inscenaci:

„Pozorovat tlumočení do znakového jazyka je pro mě vizuálně velmi přitažlivé. V představení svými prvky (mimika, pohyb) velmi dobře zapadalo do hereckého vyjadřování. Na druhou stranu, znakovému jazyku nerozumím a neuměl jsem posoudit jeho obsahový přínos představení. Jeho používání však bylo do hry velmi přirozeně zakomponované. Z pohledu slyšícího diváka jsem

nebyl o nic ochuzený a aktéři, či tvůrci představení, dle mého soudu, dbali na nároky slyšícího i neslyšícího publika.

Zapůsobilo na mě, jak tvůrci pracovali se scénou a hudba i zvuk byly sto procentní. Práce se scénou byla dynamická. Pamatuji si, že jsem přemýšlel, jestli se psaní hry přizpůsobovalo možnostem divadla, nebo naopak se hlediště a jeviště muselo upravit nárokům představení.“

Recenze:

Divadlo, ve kterém se komunikuje i s neslyšícími – Peter Stoličný

„Ale pak se nasvítí jeviště. Formou pantomimy, fyzického projevu herce začínáme chápat souvislosti. Neděje se to, co by divák očekával, tedy jevištní tvar, který by byl předváděn do znakové řeči někde bokem, zkušeným komunikátorem pro neslyšící, tak, jak jsme zvyklí u televizních zpráv pro neslyšící komunitu. V tomto představení všichni protagonisté jednou mluví, jindy gestikulují a vysvětlují ve znacích a pohybech. Zvukné slovo se střídá s tichem, dokonce, i když se postavy hádají. A ta Carrollova „Alenka“ na jevišti je překvapivě dramatická... Najednou si i slyšící divák začíná uvědomovat, že ony gesta a znaky mají v rámci děje napětí, jsou ozvláštěním výrazu, divák tomu všemu začíná, alespoň částečně rozumět. Vzniká nový, nečekaný jevištní tvar, jakési nové estetické, které diváka vzrušuje, uspokojuje touhu po dramatictenu.“

Alenka znakuje a omámí i ty, kteří slyší – Jana Soukupová

„Už podle názvu hry Alenka v řiši znaků lze vytušit, že tentokrát bude ona pro ni neznámá a zprvu nepochopitelná krajina patřit jazyku, o němž dosud neslyšela. Protože znaková čeština pro neslyšící je opravdu zcela svébytným komunikačním systémem. Ve hře se však patrně povedlo inscenovat všechny důležité momenty z knihy Alenka v řiši divů „dvojazyčně“ – tedy srozumitelně pro slyšící i neslyšící diváky.“

Inszenace tlumočená do ČZJ je velice příznivě přijímána slyšícími i neslyšícími diváky. Neslyšící diváci oceňují rovnocenný přístup k oběma jazykům a krásné vizuální zpracování příběhu, při kterém nepocítují žádnou komunikační bariéru. Slyšící diváci jsou většinou uchváteni krásou znakového jazyka.

6 Závěr

Práce na překladu textu Lewise Carrola byla velice zajímavá a inspirující, nutila nás zkoumat nové a nové možnosti pojetí překladu divadelního textu do ČZJ. *Alenka v řiši znaků* splnila předem stanovený cíl – vytvořit divadelní inscenaci srozumitelnou pro slyšící i neslyšící diváky. Obojí publikum se bez problémů orientuje v ději a může společně sledovat jedno představení, aniž by mělo pocit, že něčemu nerozumí.

Za přidanou hodnotu projektu považuji vytvoření programové brožurky k inscenaci, která obsahuje základní informace o komunikaci Neslyšících, o rozdílech mezi znakovým jazykem a znakovanou češtinou. Diváci si později teoretické informace z programu zažijí na vlastní oči během inscenace. Ve scéně u Housenky je naznačen rozdíl komunikačních forem: pantomima, znakovaná čeština a znakový jazyk. Neslyšící diváci mohou vnímat všeobecně známé literární dílo ve svém jazyce. Inszenace přispívá k rozvoji uměleckého tlumočení do znakového jazyka v České republice.

Velice přínosný je velký podíl samotných neslyšících tlumočnicků na realizaci inscenace v rovině překladatelské i herecké.

Z původního záměru vytvořit inscenaci umělecky tlumočenou do ČZJ se vyvinula jedinečná dvojazyčná inscenace, která využívá slovní hrátky a jazykové vtipy ekvivalentně v obou jazycích. Inszenace má velký úspěch, o čemž svědčí vysoká návštěvnost reprízovaných představení.

